

Morfogenetički pristup - središnji koncepti, kritike i perspektive sociologije Margaret Archer

Mihetec, Miroslav

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:243170>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

**Morfogenetički pristup – središnji koncepti, kritike i perspektive sociologije
Margaret Archer**

Miroslav Mihetec

Mentor: dr. sc. Krešimir Žažar

Zagreb, svibanj 2022.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Život, opus i polazišta Margaret Archer	2
2.1 Život i djelo	2
2.2 Utjecaji na opus	3
2.3 Značaj i implikacije polazišta	6
2.4 Kritike dosadašnjih pristupa	6
2.5 Detaljan opis Archerinih polazišta	7
2.5.1 Analitički dualizam – kritika Anthonyja Giddensa i teorije strukturacije	8
2.5.2 Ostala polazišta: agencija, struktura, kultura, emergencija	9
3. <i>Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach</i>	14
3.1 Mehanizmi društvene reprodukcije i društvene promjene	17
4. Noviji radovi i istraživanja: refleksivnost i relacionalnost	24
4.1 Refleksivnost	24
4.2 Relacionalnost	26
5. Recepcija realističke teorije društva: primjene i kritike morfogenetičkog pristupa	27
5.1 Primjene	27
5.2 Kritike teorijskog pristupa Margaret Archer	30
6. Rasprava	32
7. Zaključak	35
Literatura	37
Prilozi	43
Sažetak	44
Abstract	45

1. Uvod

Suvremena sociologija izgrađena je na bogatom nasljeđu svoga korijena – klasične sociologije i njena konteksta. Promišljanja, rasprave, radovi i kritike sociologa i filozofa te pripadnih im škola involviranih u ove procese elementi su oblikovanja ne samo diskursa već i pristupa problematici s kojima se suočava znanstvena disciplina što proučava ljudsku zbilju. Linearno gledajući, sociologija se razvijala usporedo s početkom razvoja modernog društva; s ovom perspektivom moguće je konstruirati tadašnju i suvremenu sociologiju te sagledati njihove razlike, no ono što izostaje je naglašavanje trajnosti i zadržavanja nekih od inicijalnih, kao i kasnije začetih problematika od osnutka sociologije sve do danas. Ontološki, metodološki i teorijski kameni spoticanja karakteriziraju ovu znanost duž cijelog njenog postojanja, a jedan od ključnih problema suvremene sociologije proizlazi iz ovih neslaganja u pretpostavkama. S ciljem rješavanja mnogih problema poput akcije te opisivanja strukture društva u vidu formiranja teorijskih okvira za objašnjavanje istih u socijalnoj zbilji, mnogi su autori u suvremenoj sociologiji pokušali pomiriti još uvijek prisutne podjele u stavovima.

Ovaj rad opisuje jedan od ovakvih napora. Od 70-ih godina prošlog stoljeća, Margaret Archer razvija realističku teoriju društva (*realist social theory*) kao teorijski skup alata koji pružaju razumijevanje društvene promjene i/ili reprodukcije kroz vrijeme u određenom kontekstu – otkud ga se još naziva morfogenetičkim i/ili morfostatičkim pristupom. Teorijski okvir koji razvija uvelike je pod utjecajem filozofa Roya Bhaskara i sociologa Davida Lockwooda i Waltera Buckleya, na temelju čijeg rada koristeći filozofiju kritičkog realizma kroz stratificiranu ontologiju društva (*stratified social ontology*) konstruira i upošljava specifičan pojmovnik kojima se mogu identificirati mehanizmi promjene ili reprodukcije. Pojmovi poput emergencije te društvenih i kulturalnih emergentnih svojstva, temporalnosti, dvostruke morfogeneze (*double morphogenesis*), nenamjeravanosti praktične realnosti (*unintendedness of practical reality*) te novijih pojmova razvijanih u 21. stoljeću poput refleksivnosti (*reflexivity*) i relacionalnog subjekta (*relational subject*) sastavni su dio realističke teorije društva; čija je primjenjivost od njenog cjelovitog predstavljanja 1995. godine u istoimenoj knjizi u stalnom porastu od strane istraživača iz različitih disciplina. U sociologiji značajna je također i zbog epistemološkog postavljanja spram teorije strukturacije Anthonyja Giddensa; teorije srodne po godini pojavljivanja te sociološkoj tradiciji.

Usmjeravanjem ovog rada na detaljan opis realističke teorije društva, njenih primjena te ocrtavanjem kritika na račun iste, cilj je obraditi i objasniti građu realističke teorije društva te razvojne smjerove morfogenetičkog pristupa u opusu Margaret Archer. Svrha je detaljno

predstaviti bitne postavke Archerinog pristupa te kratko predstaviti operacionalizacije i kritike njezinog teorijskog pristupa. Ocrtavanje različitih istraživanja, rasprava u znanstvenoj zajednici i razumijevanje istih u sklopu realističke teorije društva pružaju znanstvenu relevantnost proučavanja rada Margaret Archer, njenih suradnika i istraživača koji koriste njene koncepte i teorijski pristup kao i onih koji isti pristup, shvaćanja i temeljne filozofske pretpostavke kritiziraju.

Rad započinje objašnjavanjem konteksta u kojem Margaret Archer razvija svoj teorijski okvir – kratkim prikazom izvora iz kojih proizlazi većina njenog pojmovnog aparata te smještanjem njenog opusa kroz vrijeme zajedno sa svim objavljenim djelima. Zatim slijedi detaljan prikaz realističke teorije društva, s razradom svih elemenata teorije: polazišta, pojmova i mehanizama za čim slijedi opis primjene istih od različitih autora srodnih disciplina. Nakon opisa primjena promatraju se kritike na elemente i polazišta realističke teorije društva te se daje komentar na rad Margaret Archer, s procjenom utjecaja njenog opusa na suvremenu sociološku misao i praksu iz perspektive studenta sociologije.

2. Život, opus i polazišta Margaret Archer

2.1 Život i djelo

Prema podacima dostupnima na stranici Sveučilišta u Warwicku¹, Margaret Scotford Archer rođena je 1943. godine. Diplomirala je sociologiju u Londonu 1967. godine na temu Obrazovne aspiracije roditelja iz engleske radničke klase: njihova formacija i utjecaj na školski uspjeh njihove djece², a doktorirala je i nastavila post-doktorski studij na odsjeku za Administrativne znanosti na École Pratique des Hautes Études. U dugom popisu zaposlenja i dužnosti koje je obavljala, ističu se titula redovitog profesora na Sveučilištu u Warwicku od 1979. godine do danas te titula Predsjednice Međunarodne sociološke asocijacije (ISA) od 1986.-1990. godine (Sveučilište u Warwicku). Također, osnovala je Centar za socijalnu ontologiju na École Polytechnique Fédérale de Lausanne ciljem „konceptualizacije morfogenetičkih/morfostatičkih procesa u prirodnim i društvenim znanostima.” (Archer i Elder-Vass, 2012:93).

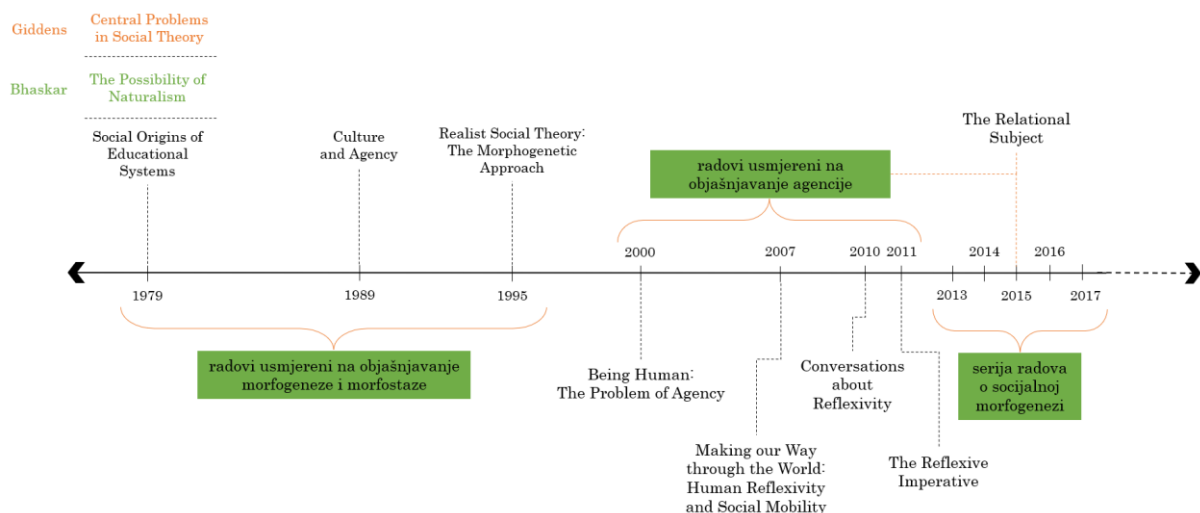
Njen opus može se podijeliti u autorska djela prije kapitalnog *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach*, (Archer, 1995) koje sumira dotadašnje napore u konstrukciji

¹ Sveučilište u Warwicku, Margaret Archer:

https://warwick.ac.uk/fac/soc/sociology/staff/archer/archerm/archerm_index/cv

² U originalu: *The Educational Aspirations of English Working Class Parents: their formation and influence on children's school achievement.*

teorijskog okvira koji služi objašnjavanju promjena i/ili statičnosti u sociologiji (Archer, 2013[1979]; Archer, 1996[1989]) i služi kao temelj u budućim radovima te na radove poslije, obilježenima primjenom i daljnjim, temeljitijim objašnjavanjem koncepata razrađenih ranije te dodavanjem novih koncepata koji nadograđuju dosadašnje (Archer, 1996; Archer i sur. (ur.), 1998; Archer, 2000b; Archer, (2004)[2000]; Archer, 2007a; Archer (ur.), 2010; Archer, 2011b) i uređivanjem serije o Socijalnoj morfogenezi (*Social morphogenesis*) (Archer (ur.): 2013a,b, 2014, 2015, 2016, 2017a,b) uz objavljivanje članaka kao odgovora na kritike (Archer, 2000a), kritiziranjem kritičara vlastitog rada u poglavljima objavljenih djela – kritika Dépeltaua (Donati i Archer, 2015:23-25) ili potkrjepe dosadašnjem radu u suradnji s drugim autorima (Archer i Tritter (ur.), 2000b; Archer, 2004[2000]; Archer i Elder-Vass, 2012; Donati i Archer, 2015) te poglavlja u zbornicima (Archer, 2005; Archer, 2007b; Archer, 2011a). Archer je međutim najpoznatija zbog rasprave s Anthonyjem Giddensom o ontologiji agencije i strukture (Sawyer, 2005:125-144) koja je započela 1979. g. kada su objavljena tri vrlo važna djela suvremene britanske sociološke i filozofske tradicije: Bhaskarova *The Possibility of Naturalism*, Archerina *Social Origins of Educational Systems* te Giddensova *Central Problems in Social Theory*, knjige koje će postati svojevrsna osnovna literatura za promatranje razvoja dviju struja britanske sociologije. Zbog svih navedenih razloga, Archerin je opus od velikog značenja u suvremenoj sociološkoj misli, „vodeći glavnu ulogu u sociologijskoj analizi odnosa između agencije i strukture te posebice u studijama o reflektivnosti” (Caetano, 2015:60).

Slika 1. Prikaz odabranih radova iz opusa Margaret Archer kroz vrijeme (Izvor: autor)

2.2 Utjecaji na opus

Filozofski pristup britanskog filozofa Roya Bhaskara, usmjeren na shvaćanje društvenih znanosti (*social sciences*) i njihovog funkcioniranja - u smislu spoznavanja i načina spoznavanja vidljivog u istraživanjima - vidljiv je u cjelokupnom opusu Margaret Archer, a

posebice u njenim mnogobrojnim filozofskim razmatranjima sadržanima u uvodima u gotovo svakom od njenih pisanih radova. Važnost Bhaskarova pristupa za Archer proizlazi iz grane realizma u filozofiji - kritičkog realizma, koji je širi pojam za njegove koncepte poput naturalizma, ontološkog realizma i stratificirane ontologije društva. Baveći se problemom spoznavanja društva, točnije istraživanja i značenja onoga na što se istraživači u svojim naporima usmjeruju, Bhaskar se zalaže za određivanje koncepata - na koje se bilo koje istraživanje ima usmjeriti - na temeljima epistemologije kritičkog realizma. Ovo je bitno iz razloga što Bhaskar koristi pojam ontološkog realizma (*ontological realism*) kako bi odvojio ono što je epistemološko - to jest pristup društvenome - od onoga što je ontološko (*transitive dimension*) - to jest ono čega netko je ili nije svjestan, a što postoji bez obzira na našu svijest o tomu postoji li ili ne (*intransitive dimension*; Archer, Collier i Porpora, 2004:1).³ Bhaskar se stoga ograđuje od pozitivizma u znanosti, konkretno obilježenim zanimanjem za određivanjem uzroka i posljedica te "redukcijom zakona na empirijske regularnosti" (Porter, 2015:66), iz razloga što se sam Bhaskar zalaže za trajnost (*intransitivity*) koncepata - što mu omogućava, naspram pozitivizma koji svodi pod isti nazivnik djelovanja više različitih koncepata, precizno određenu analizu i utjecaj između njih. Iz ovog razloga prednost daje realizmu koji je usmjeren na one koncepte koji postoje, što ukratko označava "zamjetljive pojavnosti" (*observable events*)⁴ te tako uspostavlja vlastitu ontologiju, određujući koncepte prema različitostima između oblika njihovih pojavnosti kroz vrijeme, s obzirom na njihovu promjenljivost - obilježja uzrokovanog ljudima i ljudskom nepredvidljivošću i različitošću. Za Bhaskara istraživanja u društvenim znanostima stoga započinju uspostavljanjem vlastite ontologije sastavljene od koncepata koje promatranjem (i „raspravom o najvjerojatnijima“ i najprikladnijima (Archer, 1998:194)) određuju, za čim slijedi razrada metodologije kojom se namjerava identificirati mehanizme u sklopu kojih ranije utvrđeni koncepti međudjeluju. Fokus leži na eksplanatornim mehanizmima, budući da Bhaskar smatra kako su zamjetljive pojavnosti uspostavljene slijedom mehanizama koji emergencijom dovode (doveli su i dovoditi će) do novih koncepata i/ili promjena u relativno trajnim konceptima (pojavnosti). Ovakav pristup rezultira narednim slijedom operacija u metodološkom okviru kojim se pristupa u istraživanju društvenih

³ Ovaj pojam "pretpostavlja ontološku objektivnost realnosti, neovisnu o našim uvjerenjima o realnosti" (Archer, Collier i Porpora, 2004:1), što znači da pojavnosti postoje (i postojale su) bez obzira na to je li ih netko (bio) svjestan ili ne.

⁴ Bhaskar identificira i razrađuje tri domene stvarnosti: empirijsku (*the empirical*) – empirijski dohvatljivu i empirijski spoznatljivu, stvarnu (iskustva) (*the actual*) – onoga što se događa u vremenu i prostoru (događaji) te realnu (*the real*) - svega onoga što u stvarnosti jest (mehanizmi) (Bhaskar, 2008[1975]:2).

pojavnosti: "socijalna ontologija -> eksplanatorna metodologija -> praktična socijalna teorija" (Archer, 1998:194).

Archer također preuzima i nadograđuje rad Lockwooda tj., njegov članak *Social Integration and System Integration* (King, 1999:201). Iz njega preuzima „dualističku ontologiju socijalne integracije (mikro odnosi) i integracije sustava (makro odnosi)” (King, 1999:201; Zeuner, 1999; Archer, 2013[1979]:X) te naglašava bitnost razdvajanja „socijalnog i sistemskog“ (Archer, 1996:697). Ovo označava preuzimanje Lockwoodova razdvajanja i zasebnog analiziranja onoga što je sustavno/sistemsko s onim što se ubraja pod interakciju, s ciljem objašnjavanja održanja i/ili promjene do kojih se dolazi njihovom interakcijom (Archer, 1996:680. Zeuner također navodi kako Archer preuzima Lockwoodovo spajanje funkcionalizma i konfliktne teorije (Zeuner, 1999:82).⁵ Ista autorica stoga navodi Lockwooda kao primarni izvor za Archerinu teoriju.

Proces morfogeneze Archer sama priznaje kao preuzet od Buckleya (Archer, 2013[1979]:X; Archer, 2013a:2) te distinkciju koju isti autor postavlja između pojma morfogeneze i morfostaze.⁶ Uz ova dva ključna pojma Archerine teorije, Archerini kritičari prepoznaju izvorišta budućih Archerinih koncepata u „nekoliko teorijskih elemenata koji su kasnije iskorišteni u Archerinoj teoriji: ideja varijetetnosti po sustavu, ideja tenzije u sustavu te ideja transakcijskih procesa razmjene, pregovaranja i „cjenkanja“ (*bargaining*).“ (Buckley 1967:160 prema Zeuner, 1999:83; prijevod autora); pojmova koji će u Archerinoj teoriji služiti u razumijevanju agencije i strukture te za razradu, primjerice, pojma refleksivnosti.⁷ Buckleyevo shvaćanje pojma socio-kulturalne integracije (*socio-cultural integration*) omogućuje istovremeno promatranje i davanje na važnosti obama pojmovima (pojam socijalnog i pojam kulturnog), što prema Archer koristi kombinaciji ovih dvaju pojmova spram „napuhavanju“ njihovih zasebnih važnosti (Archer, 1996[1989]:274). Na kraju, Buckleyev utjecaj autori prepoznaju u Archerinoj konceptualizaciji morfogenetičkih ciklusa iz originalno Buckleyevih

⁵ Autorica se poziva na vlastiti opis inspiracije koju „vuče“ iz Lockwoodova djela iz 1964., iz razloga što „prekida suvremenu mrtvu točku [*deadlock*] između normativnih funkcionalista (...) i teoretičara konflikta (...)“ (Archer, 1996:679) razdvajanjem „dijelova“ i „ljudi“.

⁶ Pojmovi čija etimologija (starogrčki) označava, u direktnom, pojednostavljenom prijevodu: na nastajanje oblika – novo oblikovanje (morfogeneza) te na zadržavanje stanja oblika (morfostaza) (Buckley, 1968 prema Archer, 2013b:145-146; Sibeon, 2004:97).

⁷ Ove pojmove Buckley pobliže razrađuje opisujući brojna istraživanja koja ukazuju na društvo kao složeni adaptivni sustav (*society as a complex adaptive system*), a u kojima ih on sam identificira (Buckley, 1968).

kibernetičkih istraživanja, kao i odnos između točaka u vremenu (T1, T2, T3) (Vandenberghe, 2005:229).⁸

2.3 Značaj i implikacije polazišta

Već u navedenim pristupima koji služe kao izvor za njene teorijske koncepte, vidljiva je potreba Archer za perspektivom koja omogućuje opisivanje i razumijevanje pojmova stagnacije (statike, reprodukcije) i promjene te djelovanja u socijalnoj teoriji; usmjerenost na morfogenezu i morfostazu, uspostavljanje ontološkog realizma te odnos sustava i njegovih dijelova – vidljivog u usredotočenosti na strukturalno i sustavno te interakcijsko i agentsko. Koncepti koje preuzima od navedenih autora sastavni su dijelovi njene teorije, a ove koncepte spaja u složen teorijski okvir: realističku teoriju društva. U kasnijim radovima međutim, dodaje brojne nove koncepte i pojmove; sa svrhom izgradnje vlastite teorije. Na ovom mjestu navode se ključna polazišta koja je moguće identificirati u Archerinim djelima širom njenog opusa. Ova se polazišta razmatraju iz razloga što se smatra kako kontekst u kojem nastaje teorija – bilo znanstveni, koji sadrži sve perspektive ostalih te probleme s kojima se u tom trenu disciplina suočava (unutar discipline), bilo vremenski ili društveni – utječe na zauzimanje određenih stajališta (Afrić, 1989; Miloslavić, 2020); u skladu s kojima su i polazišta s kojih autor kreće u objašnjavanje problema koje prepoznaje (Archer prema Zeuner, 1999:79). U slučaju Archer, moguće je stoga primijetiti usmjerenost na već navedene problematike te ih iz navedenog razloga valja imati na umu u razradi u nastavku teksta.

2.4 Kritike dosadašnjih pristupa

Polazišta su prema tomu pozicije koje se zauzimaju spram drugih autora. Kod Archer ovo je jasno gotovo u svim njenim tekstovima, u kojima je prezauzetost objašnjavanjem vlastite pozicije neizostavan dio. Ovdje se u najvećoj mjeri autorica dotiče pojma stapanja (*conflation*), koji služi kao zajednički naziv za širok raspon teorija koje pokušavaju objasniti odnos agencije i strukture. Archer ovdje identificira tri podvrste teorija, s obzirom na davanje prednosti: strukturi nad agencijom u „silaznom stapanju” (prijevodi iz Pavić, 2020:37) (*downward conflation*) – što zagovaraju Marx, Durkheim, Parsons, agenciji nad strukturom (*upward conflation*) koju predlažu Mill, Weber, pripadnici austrijske ekonomske škole, simbolički interakcionisti, konstruktivisti, fenomenolozi i etnometodolozi ili spajanjem agencije i strukture

⁸ Buckleyeve mehanizme povratne sprege (*feedback mechanisms*) Archer konkretno prerađuje u slijed mehanizama, koji su unutar sebe razdijeljeni u različite točke s obzirom na promjenu u unutarnjim svojstvima (Vandenberghe, 2005:229) (detaljniji opis Archerinih mehanizama vidi u: 3.1 Mehanizmi društvene reprodukcije i društvene promjene).

u masu neodređenosti – stalnu međupovezanost i međudjelovanje koje nije moguće jednostavno „otpetljati” (*central conflation*), a čiji su zagovaratelji predvođeni Giddensom, Bourdieuom i Beckom (Archer, 2010b; Archer, 2007a; Caetano, 2015; Pavić, 2020). Archer se postavlja protiv bilo kojeg od triju oblika stapanja koje navodi i široko opisuje. Prema njoj, prvi tip zanemaruje agenciju, drugi tip zanemaruje strukturu, a treći ne omogućuje organiziran i upotrebljiv metodološki pogled na društvo jer briše granicu između dviju odvojenih stvari koje posjeduju vlastitu ontologiju zasebno jedna od druge (Archer, 2005:20-24; Pavić, 2020). Autorica također izriče antagonizam spram drugih filozofskih i disciplinarnih pozicija koje prepoznaje kao pozicije koje su „u napadu na agenciju”: modernizam i postmodernizam te koncepte koje u njima prepoznaje. Ove pozicije su pogrešne zato što „širenje epistemologije raspadanja⁹ može imati ozbiljne posljedice za jedno od najrazlikovnijih ljudskih svojstava i snaga – našu reflektivnost.” (Archer, 2004[2000]:2). Postavlja se također protiv relativizma, u smislu da odbija relativistički pristup znanju i znanosti koji ukratko, prema Archer, stavljajući naglasak na konstrukciju znanja – tvrdeći da stoga nema objektivnog znanja – upada u tzv. epistemičku zabludu (*epistemic fallacy*), što znači da ontologija prestaje postojati pred naletom epistemologije (Archer, 2004[2000]; Archer, Collier i Porpora, 2004:1; Cruickshank, 2004; Donati i Archer, 2015; Kivinen i Piironen, 2006). Također, zbog filozofije koju će se kasnije ocrtati, Archer ne izražava zadovoljstvo u završetku analize s identifikacijom iskustva ili događanja – zbivanja i slijeda pojavnosti u linearnom tijeku, već zahtijeva analizu koja će polučiti oblikovanje mehanizama koji se mogu testirati i primjenjivati u društvenim znanostima za dokazivanje društvene promjene ili reprodukcije (Archer, 2013a:2). Na kraju, u naporima usmjerenima na uvođenje relacionalnosti (*relationality*) u svoj širi teorijski okvir, Archer slijedi uobičajenu shemu kritike za kojom slijedi izvođenje vlastitog stajališta; u ovom slučaju, identificirajući autore koji zagovaraju pluralnu subjektivnost (*plural subjectivity*) (Bratman, Gilbert, Searle i Tuomela) (Donati i Archer, 2015:33-34).

2.5 Detaljan opis Archerinih polazišta

Kao poziciju koja ne čini navedene pogreške Archer postavlja analitički dualizam (*analytical dualism*). Ovakav pogled, prema Archer, omogućuje istraživanje agencije i strukture jer ih shvaća kao supostojeće – što znači da svaki od dvaju koncepata postoje bez obzira na drugi, ali također upućuje na njihov odnos kao ključan čimbenik u formaciji društva i društvenog djelovanja (Archer, 2013[1979]; Archer, 2010a; Archer, 2010b; Zeuner, 1999).

⁹ U originalu: „epistemology of dissolution“ (preveo autor).

2.5.1 Analitički dualizam – kritika Anthonyja Giddensa i teorije strukturacije

Archerin napor usmjeren u oblikovanje sociologijskog i sociološkog teorijskog okvira usmjerenog prema adresiranju strukture i agencije, društvene promjene ili reprodukcije te razradi ovih pojmova zasebno pretpostavlja formaciju specifičnog pojmovnog i konceptualnog okvira. S jedne strane, Archer imenuje obrasce i pojmove spram kojih se postavlja, a s druge strane uvodi nove koncepte kojima se društvene znanosti, u duhu Bhaskarove filozofije koja pretpostavlja obogaćivanje pojmovnika, mogu služiti u zaključivanju o predmetu koji istražuju ili teže objasniti.

Već je u prethodnom poglavlju spomenut antagonizam Archer prema pristupima stapanja i elizionizma te relativizma, ali kontekst bogate rasprave Giddensa i Archer o prirodi odnosa i shvaćanja strukture i agencije ocrta do u potankosti njihove razmirice. Ovaj jaz između najpoznatijih britanskih sociologa XX. stoljeća sadržan je u razlici i nepomirljivosti pojmova dualiteta i dualizma. Giddens promatra (tzv.) „dijelove“ i „cjelinu“ društva kao elemente u neprestanoj međupovezanosti to jest, agencija i struktura neprestano su u međugri jer agenti bivaju cijelo vrijeme svjesni situacija u kojima djeluju i u kojima se nalaze, jer strukture nisu izvan aktera već ih oni konstantno održavaju i/ili rekonstituiraju, dok im ta struktura u isto vrijeme omogućuje i ograničava djelovanje. Ovakvo shvaćanje Giddens naziva dualitetom – dualitetom strukture i agencije (Giddens, 1979:69-73), što je temelj razumijevanja teorije strukturacije. Dualitet strukture i agencije pretpostavlja stopljenost ovih dvaju pojavnosti u nerazabrivu masu, pretpostavljajući kako ljudsko djelovanje – agencija na razini svakodnevice strukturira i dalje reproducira strukturu, ali ovu međupovezanost postavlja još i dublje, u smislu da jedan pojam bez drugog ne postoji te se zbog toga njih smatra neodvojivima jedno od drugog u bilo kojem vremenskom trenutku, što znači kada bi se pokušalo odrediti ijedan od ovih pojmova, isto ne bi bilo moguće uslijed stalnog djelovanja agencije. Dualizam, s druge strane, također naglašava međupovezanost ovih pojmova, no uz ključnu razliku. Dualizam pretpostavlja zasebnost ovih dvaju pojmova – njihovo postojanje je objektivno određivo, bez obzira na to što su međupovezani i jedno bez drugog ne bi postojali (Archer, 1996). Ova razlika, prema Archer, ima ključnu metodološku posljedicu: dualizam omogućuje objektivno određivanje strukture i agencije te time otvara vrata formaciji mehanizama prema programu kritičkog realizma. Najdetajniju kritiku Archer stoga usmjerava protiv Giddensove teorije strukturacije koja je izvršila veliki utjecaj na sociologiju (Archer, 2010a; Ivanković, 2016). Bit Archerine kritike je metodološko ograničenje postavki koje su sadržane u teoriji strukturacije, koje ne dopušta analizi temeljito razumijevanje problematike na koju je usmjereno, već rezultira plosnatom ontologijom društva (*flat ontology*) (Archer, 2013a:6; Archer, 2017b:130; Archer,

1995 prema Sawyer, 2005:129); a ovaj pojam autorica određuje kao tendenciju shvaćanja fenomena samo iz pozicije empirijskog istraživanja – putem izravnog ili neizravnog promatranja, što nužno „miješa asocijacije s odnosima te ne može iste razdvojiti“ (Archer, 2013a:6). Archer stoga odbacuje izlistavanje fenomena i empirijskih rezultata bez uključivanja istih u eksplanatorne modele (Archer, 2017b:130). Potrebno je s druge strane, prepoznavati kauzalne utjecaje koncepata i fenomena na različitim razinama – primijeniti stratificiranu ontologiju društva (*stratified social ontology*) (Archer, 2017a:13).

2.5.2 Ostala polazišta: agencija, struktura, kultura, emergencija

Uglavljivanje Archerine teorije vidljivo je primarno u preuzimanju Bhaskarove filozofije kritičkog realizma (*critical realism*) – „spoja pojmova transcendentnog realizma i kritičkog naturalizma“ (Bhaskar, 1998:IX) – pojma čiji korijen neki autori prepoznaju u perspektivi Thorsteina Veblena (Pavić, 2020:41-42). Ukratko, u kontekstu odgovora na pozitivističke pozicije, Bhaskar pojavnostima pristupa zalažući se „za ontologiju (1) koju nije moguće reducirati pod epistemologiju; (2) koja ne identificira domene realnoga, djelatnoga i empirijskoga; te (3) koja je stratificirana, koja omogućava emergenciju i koja je diferencirana.“ (Bhaskar, 1998:XI). Bhaskar sumira kako je za eksplanaciju potrebno koristiti mehanizme koji su poduprti „novim konceptima ne sadržanima u modelima“ (Bhaskar, 1998:XI). Ovakva filozofija za rezultat ima (društvenu) znanost usmjerenu na otkrivanje mehanizama koji su poduprti pojavnostima iz spoznatljive okoline. Ukratko, ono što je epistemološki – što bi značilo konstruirano u specifičnom kontekstu – uočeno, izmjereno i što u raspravi te putem racionalne evaluacije postane smisleno – realno – zadobiva ontologiju ukoliko se nazad isti mehanizmi pokažu djelatnima, dokazanima u praksi (Bhaskar, 1998). Bhaskar kasnije oblikuje i vlastiti pristup konstrukcijom modela društvenog djelovanja na temelju transformacija (TMSA – *Transformational Model of Social Action*, u prijevodu transformacijski model društvenog djelovanja - TMDD), kojeg Archer smatra s jedne strane samostalnom socijalnom teorijom, koja ipak zahtijeva razradu i nadopunu – cilj koji sama preuzima na sebe (Archer, 1998).

Prije svega, potrebno je prikazati Archerin pristup pojmovima strukture i agencije, zasebno. Agencija je za Archer pojam koji je stratificiran: „s različitim svojstvima i snagama koje izranjaju (*emerging*) na različitim razinama te od ovih ne [proizlaze] sva iz socio-kulturalnih odnosa“ (Archer, 2004[2000]:93); biti agent stoga jednostavno znači „zauzimati poziciju u društvenoj distribuciji oskudnih resursa“ (Archer, 2004[2000]:261) – što znači da je svatko agent. Agencija je međutim, za Archer isključivo pluralna, gdje „upotreba u jedini, tj.

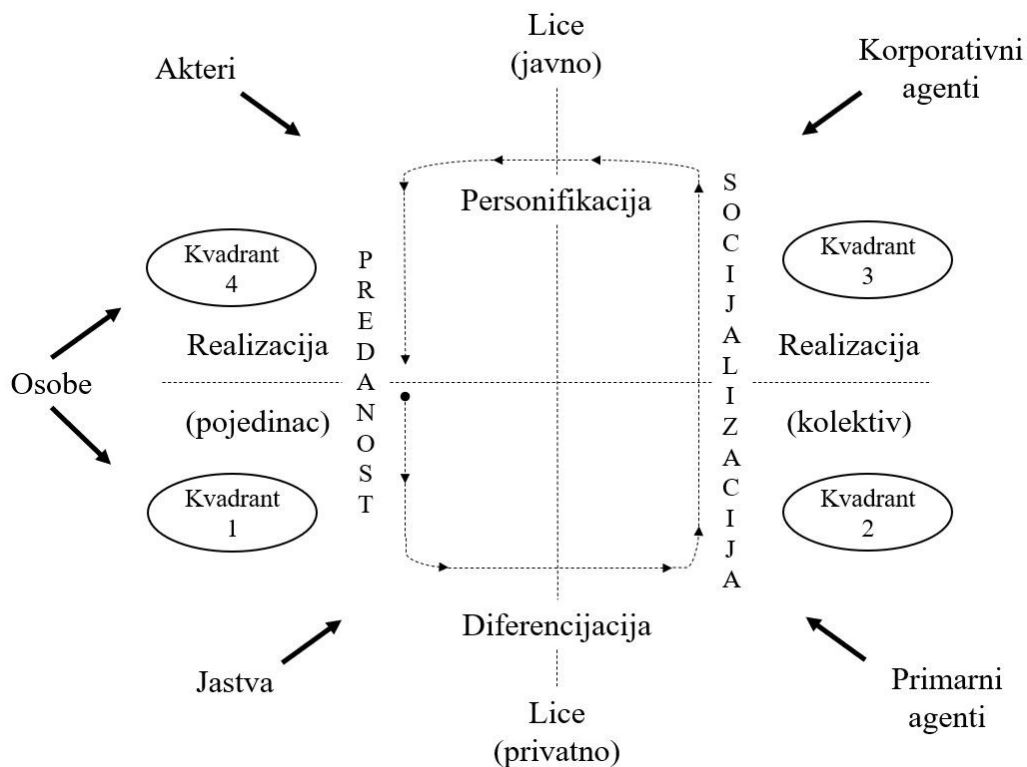
referiranje na agenta, označava kolektiv ili skupinu.“ (Archer, 2004[2000]:261). Pojedinci se stoga u njenom shvaćanju nazivaju akterima. Detaljnije o agenciji Archer pokazuje u sljedećem modelu (Slika 2.), koja prikazuje realističko shvaćanje razvoja stratificiranog društvenog bića (*social being*). Slika 2. prikazuje, po Archer, tri faze razvoja pojedinčevog *društvenog identiteta* (kurziv u originalu; *social identity*; Archer, 2004[2000]:260):

„(1) Kako društvo utječe na čovjekovo jastvo, tj. razvoj primarne agencije (*primary agency*)

(2) Kako primarni agenti kolektivno transformiraju same sebe želeći transformirati društvo, tj. razvoj korporativne agencije (*corporate agency*)

(3) Kako društvena reprodukcija ili transformacija utječe na trenutni raspored uloga te na taj način i dostupne potencijalne društvene identitete, tj. na razvoj društvenih aktera (*social actors*).

Dodatno uz ovaj *razvojni* prikaz, koji nas dovodi samo do zrelosti, model *cjeloživotnog* (kurzivi u originalu) razvoja (*a lifelong account*) treba se baviti s dijalektičnim odnosima između društvenog identiteta te osobnog identiteta, koji služe nadziranju naših posljedičnih obvezivanja te praksama (*doings*) u društvu.“ (Archer, 2004[2000]:260; preveo autor).

Slika 2. Realističko objašnjenje razvoja stratificiranog čovjeka (*human being*); preuzeto iz Archer, 2004[2000]:260 (preveo autor)

Agent se ovim procesom transformira iz primarnog agenta (*primary agent*) do korporativnog agenta (*corporate agent*), pri čemu se transformira iz pozicije u kojoj nema pristup ili načine za pokretanje promjene ili ispoljavanje svoje volje u „strukturalnom i kulturalnom modeliranju“ (*structural or cultural modelling*), u agenta koji se može „organizirati za svoja strateška nastojanja“ (Archer, 1995:258-259). Stoga vrijedi:

- „(1) Nisu svi agenti jednaki: početna distribucija strukturalnih i kulturalnih svojstava odjeljuju korporativne agente te ih razlikuju od primarnih agenata na početku svakog ciklusa;
- (2) Korporativni agenti održavaju ili preoblikuju socio-kulturalni sustav i njegove institucionalne dijelove: primarni agenti rade u njemu [unutar socio-kulturalnog sustava i korporativnih agenata]
- (3) Nemaju svi agenti jednaku količinu znanja zbog učinaka koji prijašnje interakcije vrše na njih;
- (4) Svaka promjena posredovana je mijenom u situacijama agenata: korporativna agencija izmjenjuje kontekst u kojem primarni agenti žive dok primarni agenti izmjenjuju okolinu u kojoj korporativni agenti djeluju;
- (5) Kategorije korporativnih i primarnih agenata nanovo se određuju kroz interakciju i traganjem za stabilnošću ili promjenom;
- (6) Korporativni i primarni agenti vlastitim djelovanjem onemogućavaju ili omogućuju jedni druge;
- (7) Djelovanje primarnih agenata uspostavlja atomističku reakciju, nekoordinirano usporedno djelovanje ili asocijacijsku interakciju (*associational interaction*), ovisno o širini njihove participacije u određenom institucionalnom kontekstu;
- (8) Interakcija korporativnih agenata generira emergentna svojstva: djelovanja primarnih agenata proizvode agregatne efekte;
- (9) Elaboracija društvene agencije (socijetalno ili sekcijski) sastoji se od sužavanja kategorije primarnih agenata, koji postaju inkorporirani ili transformirani u korporativne agente, proširujući istu kategoriju
- (10) Društvena promjena rezultanta je agregatnih efekata proizvedenih od primarnih agenata u konjunkciji s emergentnim svojstvima koje generiraju korporativni agenti te nisu u rasponu onoga što itko želi.“ (Archer, 1995:264-265; preveo autor).

Struktura, nasuprot agenciji – budući da je po Archerinu shvaćanju odvojiva kao pojam i fenomen od agencije (vidi: str. 7) – sačinjena je od agencije, što upućuje na moć agencije u

ustupavljanju, promjeni i reprodukciji strukture; ovisno o njihovoj međuigri. Struktura međutim, bez obzira na prividnu pasivnost, vrši kauzalne utjecaje (Archer, 2007a:9,10) na agenciju i aktere, koji ju u svakoj svojoj akciji uzimaju u obzir, svjesno ili nesvjesno. Ovo ne predviđa međutim, istu reakciju kod ljudi u istim strukturalnim uvjetima (Archer, 2007a:11; vidi: 4.1 Refleksivnost). Također, u Archerinom pogledu, „ne postoji nestrukturirano društvo“ (Archer, 2007a:58). Društvena struktura iz ovih razloga označava: „ograničenja i omogućavanja ili raspored interesa koji pomažu oblikovati 'projekte' za akciju“ (Archer, 2007a:55).

Polazišta koja Archer stoga zauzima u suštini se tiču filozofije znanosti i društva, s užim fokusom na ontologiju koju usko povezuje s pojedincem – agentom – u društvu kao i društvom koje agent percipira – strukturom – spram koje oblikuje svoje djelovanje. Prema Archer stoga, u isto vrijeme vrijedi sve što pojedinac percipira da postoji (*structure* - struktura) te ono čime se isti služi u djelovanju (*reflexivity* - refleksivnost). Archer međutim, u isto vrijeme ističe postojanje i zasebnost pojavnosti kojih pojedinac nije svjestan, a pojedinac ih zajedno s ostalima može izazvati – materijalizirati te koji ukratko označava postojanje stvarnosti kao takve, bez obzira na mišljenje i percepciju drugih o stvarnosti (Archer, Collier i Porpora, 2004; Bates, 2006); ukratko, pojavnosti postoje bez obzira na to jesmo li ih svjesni ili ne – one su neovisne o našoj percepciji. Ova se pozicija prepoznaje u pretpostavkama s jedne strane, ontološkog realizma (*ontological realism*), pozicije koja zagovara premošćivanje jaza između agencije i strukture shvaćajući odnos između njih kao vremenski i kontekstualno obilježen (Bates, 2006; Archer, 1998b), a s druge strane pretpostavke epistemičkog relativizma (*epistemic relativism*), koji označava „socijalnu i historijsku uvjetovanost naših sudova“ (Archer, Collier i Porpora 2004:3-4) što omogućuje postojanje neslaganja ljudi u percepciji svijeta oko njih te teoriji daje širinu u kontekstualnom smislu. Na temelju opisane ontologije, realisti se, zajedno s Archer zauzimaju za pristup proučavanju koji pretpostavlja neovisnost strukture i agencije jedno o drugom te istovremeni odnos jednog i drugog. Drugačije rečeno, u svakom specifičnom kontekstu u kojem se nalaze agenti, moguće je identificirati strukturu s kojom oni međudjeluju, a koja je njima (praktički) pretpostavljena; no koja također ne postoji bez njih (Pavić, 2020). Agenti se u nju smještaju i s obzirom na nju djeluju. Ova perspektiva omogućuje shvaćanje međupovezanosti i zasebnosti u isto vrijeme te razumijevanje reprodukcije i/ili dolaska do promjene, a svaki element ove veze moguće je odrediti u specifičnom temporalnom kontekstu (Bates, 2006).

Utvrdivši pojmove agencije i strukture, nezaobilazno je kratko navesti Archerino shvaćanje pojma kulture.¹⁰ Ovaj pojam bitan je za Archerin opus iz nekoliko razloga: prije svega, njeno prvo djelo praktična je upotreba morfogenetičkoga pristupa – bazirano na proučavanju edukacijskih sustava (*educational systems*) te se zatim usredotočuje na primjenu analitičkog dualizma u razrješavanju stapanja u sociološkim shvaćanjima određenih koncepata. Nakon svoga prvog djela, Archer se izravno usmjerava na pojam kulture¹¹; njegova shvaćanja te unaprjeđenje istog u svrhu preciznijeg i prikladnijeg korištenja ovog pojma u sociologiji. Ovo unaprjeđenje ukratko se može sažeti u Archerinu shvaćanju dosadašnjih pristupa istraživanju i shvaćanju kulture kao nekih od oblika stapanja, sa svrhom nadilaženja ovih shvaćanja. Srodno identifikaciji triju oblika stapanja, iste prepoznaje u djelima različitih autora na polju proučavanja kulture: silazno stapanje prepoznaje u prenaplašavanju pojmova kohezije i kodova (kulturalni sustav organizira sociokulturnu razinu to jest, sociokulturne interakcije agenata ovise o predodređenom kulturalnom sustavu), uzlazno stapanje prepoznaje u tezi o dominantnoj ideologiji (socio-kulturna razina reducirala je razinu kulturalnog sustava na dominaciju i manipulaciju – kultura nije ništa doli moć jedne skupine nad drugom što je sadržano u dominantnoj ideologiji), a centralno stapanje u dualitetu kulture (razina kulturalnog sustava i socio-kulturna razina neodvojive su jedna od druge (Archer, (1996)[1989]:25-100)), u smislu da je „kultura proizvod ljudske agencije, ali u isto je vrijeme bilo koji oblik društvene interakcije u nju ugrađen“ Archer, (1996)[1989]:77-78). Po Archer kulturu, shodno strukturi i agenciji, valja promatrati i istraživati po programu analitičkog dualizma. Ovo rezultira shvaćanjem kulture kao emergentnim svojstvom međugre „dijelova društvene strukture“ i „skupina aktera“ (Archer, (1996)[1989]:xvi), koje se zatim, shodno vremenskom razdoblju i međupovezanim modelima promatra u sklopu mehanizma društvene reprodukcije i/ili promjene (vidi str. 14-20), dok je odnos kulture i strukture sadržan, po Archer, u njihovu sjecištu: na razini interakcije (Archer, 1995 prema Knio, 2018).

Na ovom mjestu valja se kratko dotaknuti i pojma emergencije. Ovaj teško odrediv pojam u definicijama i interpretacijama najčešće označava vidljive, postojeće fenomene ili određena obilježja koja pod fenomene svrstavamo na određenoj makro razini, a koja su posljedica akcija na određenoj mikro razini (Žažar, 2016). Ovaj pojam od ključne je važnosti za kritički realizam

¹⁰ U ovom radu kratko će se spomenuti Archerino shvaćanje ovoga pojma, budući da je od primarne važnosti opisati njeno razumijevanje teorije te građa iste. Svejedno, djelo *Culture and Agency* predstavlja njen direktan uvid u proučavanje pojma kulture, probleme s istima i detaljan prikaz razumijevanja kulture u društvenim istraživanjima te je svojevrstni korak do konačnog oblikovanja realističke teorije društva.

¹¹ Archer se konceptom kulture bavila i prije nego što je izdala knjigu o morfogenetičkom pristupu – 1995. g. tj., prvi sustavni prikaz vlastita shvaćanja koncepta kulture iznosi 1989. g. te u revidiranoj verziji 1996. godine.

– upotrebljava ga već Bhaskar (Zeuner, 1999) – te dodatno, kao što će se pokazati, emergentna svojstva kao takva gradivni su koncept Archerinih modela i teorije društva, što je vidljivo u njihovu shvaćanju u ovim modelima kao novih koncepata koji nastaju iz već postojećih koji vrše kauzalne utjecaje (Zeuner, 1999:79). Svi pojmovi i koncepti koje Archer koristi u oblikovanju mehanizama i modela, shvaćanje te pristup temporalnosti, nenamjeravanosti praktične realnosti i agenciji pomoću pojma emergencije omogućavaju, u raznim specifičnim kombinacijama eksplanaciju koje god, grubo rečeno, pojavnosti koja izranja iz kombinacije koje god prirode u određenom vremenu na određenom mjestu. Ukratko, emergencija omogućuje morfogenezu.

Na kraju, nastavljajući se na već navedenu kritiku pluralne subjektivnosti, autorica određuje pojam *subjekta* kao osobu definiranu njenom reflektivnošću koja posjeduje „kontinuirani pojam o sebi” (*continuous sense of self*) (Decoteau, 2016:307-309), a određivanje svakog subjekta – zadatak društvenih znanosti. U tom smislu relacionalnost označava interakciju svijesti subjekta s njegovom okolinom putem reflektivnosti; osoba je u isto vrijeme pod utjecajem te vrši utjecaj na svoje odnose s okolinom (Donati i Archer, 2015:50, 54; Zeuner, 1999:81).

3. *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach*

Archer u knjizi *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach* nastoji pružiti perspektivu koja će nadići nedostatke dosadašnjih pristupa koje okrupnjuje pod različitim oblicima stapanja, a prvenstveno s obzirom na nedostatke u shvaćanju strukture, kulture i agencije te pružanju iskoristivog i korisnog teorijskog okvira usmjerenog na proučavanje ovih triju. Ona sadržava već do tada primijenjene koncepte (u svom prvom djelu), koji će se redovito koristiti i u njenim kasnijim radovima, a kojima u kasnijim radovima pridodaje pojmove relacionalnog subjekta i reflektivnosti (Archer, 2010). Ovo poglavlje sadrži pregled Archerinih koncepata i argumentacija usmjerenih na pružanje ranije navedene perspektive.

Opći prikaz Archerine teorije, nakon što su prepoznati navedeni problemi (stapanja i ostali nedostaci; vidi: str. 6-7), može se sažeti u pitanju *što je društvo?*, a autorica odgovor započinje u obliku zagonetke:

što to ovisi o čovječjem naumu ali nikad nije u skladu s njim? Što se to oslanja na ljudske zamisli ali ljudi nisu svjesni toga u potpunosti? Što to ovisi o akciji ali nikad ne odgovara akcijama čak ni onih najmoćnijih? Što to nema postojanje bez nas, a opet oblikuje nas putem naše želje da isto transformiramo? Na kraju, što to nikad

ne zadovoljava ničije precizne nacрте a opet zbog toga uvijek motivira rekonstituciju istih? (Archer, 1995:165).

Odgovor na ovu zagonetku je prepoznavanje društva kao nenamjeravane posljedice (*unintended consequence*) – prva točka argumentacije. Za njom slijedi očitovanje ovoga u činjenici da je društvo sastavljeno od ljudi ili popunjeno ljudima (*peopled* u originalu) što za autoricu znači da je društvo (*society; social structuring*) stalno u promjeni i ovisno o aktivnostima agenata. Na ovom mjestu Archer se ograđuje od do tada pretpostavljenih metafora koje su trebale predstavljati ideju ili pojam društva u mislima znanstvenika¹² ili fiksnih mehanizama predloženih s ciljem objašnjavanja društva ili društvenih problema i sl. Prema autorici, na ovom mjestu jasno je da postoje dva pojma, neovisno jedan o drugomu: društvo kao određena izgrađenost, kostur, različiti dijelovi kao struktura (*parts*) te ono što ju sačinjava – ljudi (*people*). Razmatrajući prošle pristupe te ranije navedene kritike, između ovih dvaju pojmova čija ontologija nije u pitanju za autoricu, postoji praznina ili jaz (*gap*) (Archer, 1995:192). Na mjestu te praznine nedostaje spona između ovih dvaju pojmova koja će moći, jednostavno rečeno, objasniti društvo; a s obzirom na autoričino vlastito razumijevanje društva te filozofsku pozadinu na ovo mjesto dolazi analitički dualizam. S obzirom na ovo, autoričin cilj je dati odgovor na pitanje: "kako uređeni društveni oblici nastaju iz agencije, kao što društvena bića nastaju u društvenim oblicima" (Archer, 1995:167). Autorica nastavlja sa sljedećim propozicijama, organiziranima u argumentacijski slijed kojim obrazlaže pozicioniranost analitičkog dualizma u ovu prazninu:

- „1) jasno je da bilo koja društvena struktura postoji zasebno (iz razloga što su povijesno specifične i samo relativno trajne)
- 2) bez obzira na to sve dok one postoje, kao nenamjeravane posljedice društvene interakcije, one vrše sustavne kauzalne učinke na posljedične akcije
- 3) sustavnost ovih učinaka ne može biti pripisana cijeloj promjenljivoj struji nenamjeravanih posljedica, upravo iz razloga što su ove kombinacije prolazne te sadrže nedosljedne stavke, međutim samo do posebnog podrazreda – emergentnih svojstava, čija su razlikovna obilježja relativna trajnost, prirodna nužnost i posjedovanje kauzalnih moći
- 4) postojanje učinaka ne može služiti objašnjavanju izvora (primarna pogreška funkcionalizma) jer zadatak teorije društva ne može biti ograničen na puku

¹² Autorica odbacuje mehanicističke metafore, kibernetičke metafore o društvu (*simple cybernetic system*) ili predodžbe društvu kao nepredvidljivoj slučajnosti iz nasumičnosti (*contingency*) (Archer, 1995:165-167).

identifikaciju društvenih struktura kao emergentnih svojstava, već mora pružiti analitičke prošlosti njihove emergencije koje daju razlog zašto je stanje takvo kakvo je, a ne drugačije

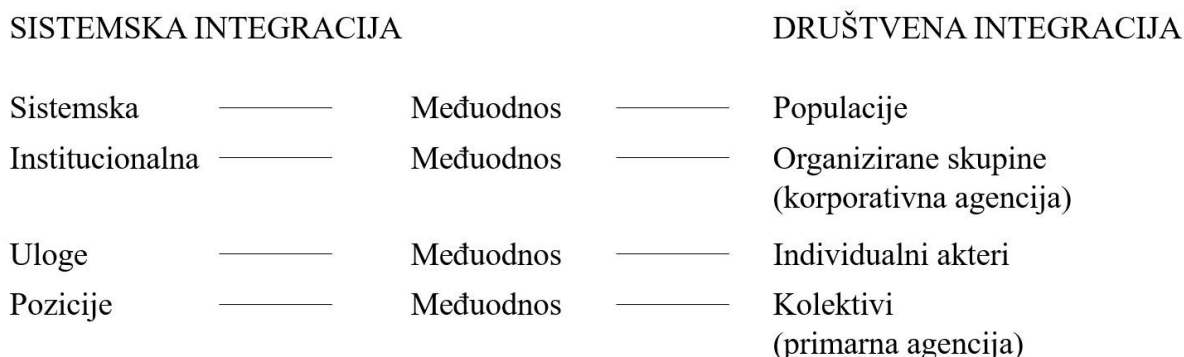
5) isto tako, od tog trenutka one sačinjavaju dio društvene okoline, te kao što je slučaj i sa svakim okolišnim utjecajem, ne možemo pretpostaviti determiniranost agenata niti imunost agenata od ovih utjecaja, nego samo ispitati međuigru moći između utjecaja i agenata“ (Archer, 1995:167)

„6) (...) analitički dualizam moguć je zbog temporalnosti. Iz razloga što su „struktura“ i „agencija“ raspoređeni kroz različite točke u vremenu, ovo nam omogućava oblikovanje praktičnih teorija društva u modelu s odnosom prethodjenja i posljedičnosti, posjedovanju autonomije te vršenja kauzalnog utjecaja između njih. Drugim riječima, možemo govoriti o „integraciji sustava“ koja uvjetuje „društvenu integraciju“ koja je nužno suprotstavljena prethodnoj, budući da se „društvena integracija“ uvijek odnosi na ovdje i sada (kada god je smještena historički), sve dok joj prethodi „integracija sustava“.“ (Archer, 1995:183).

Jednostavnije, Archer u ovom uvodnom djelu smješta koncepte analitičkog dualizma i stratificirane ontologije društva, kao i ostale (vidi: Prilozi, Slika 10. pod “koncepti“) u jedinstven teorijski okvir, što, grubo rečeno, znači: kako razumije društvo kao sastavljeno od određenih dijelova (struktura) s jedne strane te ljudi (agencija) s druge strane, kako je odnos između ovih dvaju smješten u vremenu (temporalnost), kako odnos ovih dvaju koncepata ima dva ishoda – reprodukciju (morfostazu) ili promjenu (morfogenezu) stanja. Ovim propozicijama Archer otvara put metodologiji koja će propusnosti dotadašnjih pristupa popuniti (uključujući realizam kao zaseban pristup); propusnosti sažete u tomu da ne mogu objasniti promjenu ili reprodukciju, sadašnje stanje ili prošlo stanje, odnose agencije i strukture te opći nedostatak metodološke podloge za sociološko proučavanje na metodološkoj i teorijskoj razini. Iz toga osnovni cilj Margaret Archer je pružiti priručnik ili alatnicu pojmova (*toolkit*) koji sadržava koncepte i daje mjesta novima koji se zatim koriste u identifikaciji mehanizama koji objašnjavaju promjenu ili reprodukciju stanja u društvu. Upravo iz ovog razloga, knjiga sadrži grafičke i tekstualne prikaze praćene razjašnjavanjem mehanizama koji su identificirani te u krajnjoj liniji vođeni širokim spektrom razrađenih koncepata, utemeljenih u Archerinom filozofskom i znanstvenom pristupu sociologiji (Archer, 1995:12-13).

Slika 3. stoga donosi prikaz shvaćanja društva u Archerinoj teoriji, korištenjem analitičkog dualizma (analiziranja međuodnosa strukture i agencije zasebno). Na njoj je skiciran odnos

sistemske integracije i društvene integracije, gdje systemska integracija „proizlazi iz već postojećih institucionalnih struktura“, a socijalna integracija označava „odnose u relevantnoj populaciji“. Čitajući odozdo, na najnižoj razini vidljivo je međudjelovanje (kolektiva) primarnih agenata i pozicija u društvu koje zauzimaju. Ovo se tumači na način da ne postaju korporativnim agentima (onima koji mogu djelovati u smjeru vlastitih poriva i strategija to jest, oni na ovoj razini nisu ni organizirani niti organizirano djeluju s donekle direktno određenom strategijom djelovanja) ukoliko za to ne postoje povoljni uvjeti koji ovise o strukturalnim emergentnim svojstvima (*structural emergent properties*) i drugim društvenim čimbenicima. Druga razina opisuje međudjelovanje individualnih aktera s ulogama koje zauzimaju – ovdje akteri i njihova individualna specifičnost međudjeluju s pozicijom i zadacima te očekivanjima koja su vezana uz tu poziciju – akteri „poosobljuju“ (*personify*) pozicije. Kada akteri počnu djelovati kao korporativni agenti – udružujući se i djelujući s obzirom na vlastite strategije, oni ulaze u međuodnos s institucijama u društvu te se događaju promjene na institucionalnoj razini (promjene koje možda neće imati učinak koji je planiran od njihove druge strane s obzirom i na druge agente). Na „najvišoj“ razini dijelovi društvenog sustava – različite strukture – međudjeluju s ukupnošću nižih razina društvene integracije i prošlih međudjelovanja, posebice korporativnim agentima koji djeluju iz posebnih interesa (Archer, 1995:186-189).

Slika 3. Analitički dualizam u teoriji društva (prijevod autora; naziv i slika preuzeti iz: Archer, 1995:190); prikaz shvaćanja međuodnosa strukture i agencije na različitim razinama složenosti u Archerinoj teoriji

3.1 Mehanizmi društvene reprodukcije i društvene promjene

Gradeći na filozofskim izvorištima Bhaskara te radovima Buckleya i ponajviše Lockwooda, Archer opisuje više ciklusa s osnovnim nacrtom, od kojih svaki pojedini objašnjava društvenu reprodukciju i društvenu promjenu: morfostatički (Slika 4. i Slika 8.) i morfogenetički (Slika 4., Slika 5., Slika 6. i Slika 7.) ciklus.

Slika 4. prikazuje osnovni mehanizam društvene reprodukcije ili promjene. Shema mehanizma već je opisana u prethodnom odlomku, a sastoji se od vremenskog slijeda triju faza: uvjetovanje (*conditioning*) -> interakcija (*interplay*) -> ishod (*outcome*).

Strukturalno uvjetovanje

T¹

Socio-kulturalna interakcija

T²

T³

Strukturalna elaboracija (morfogeneza)

Strukturalna reprodukcija (morfostaza) T⁴

Slika 4. Temeljni morfogenetički/morfostatički ciklus s tri osnovne faze (naziv i slika preuzeti iz: Archer, 1995:157)

Ovi modeli ciklusa funkcioniraju na temelju dosadašnjih pretpostavki i filozofskom pristupu iz kojeg proizlaze, međutim Archer sažima ove propozicije u sljedeće preduvjete korištenja ovog metodološkog aparata:

- „(1) postoje unutarnji i potrebni odnosi unutar i između društvenih struktura (SS);
 - (2) društvene strukture (SS) vrše kauzalni utjecaje na društvenu interakciju (SI);
 - (3) postoje kauzalni utjecaji između skupina i pojedinaca na razini društvene interakcije (SI);
 - (4) Društvena interakcija (SI) razrađuje kompoziciju društvene strukture (SS) modificirajući trenutni unutarnji i neophodni strukturalni odnos te uvođenjem novih u slučaju morfogeneze. Alternativno, društvena interakcija (SI) reproducira postojeće unutarnje i neophodne strukturalne odnose u slučaju morfostaze.“
- (Archer, 1995:168-169).

Svaki ciklus sastavljen je od tri osnovne faze: prvu fazu čini strukturalno i kulturalno uvjetovanje, drugu fazu čini interakcija, a treća i posljednja faza je društvena elaboracija.

3.1.1 PRVA FAZA

Prva faza označava strukturalno i kulturalno uvjetovanje, što označava uspostavljenost promjene ili reprodukcije iz prošlog ciklusa na koji se ciklus od zanimanja nastavlja, to jest strukturalno i kulturalno stanje u kojem se ljudi nalaze. Archer strukturalni i kulturalni utjecaj vidi kao medijatorne procese (*mediatory*), spram agencije koju shvaća kao jedini „djelatno“ (*efficient*) utjecaj, što znači da struktura i kultura izvršavaju kauzalne utjecaje putem ljudi

(agencije), jer utjecaj istih socio-kulturalnih snaga ovisi o njihovom primanju i realizaciji od strane ljudi (agenata) to jest „dijelovi“ (*parts* ili struktura i kultura) utječu medijatornim procesima na agente preko drugih ljudi (*people*) (Archer, 1995:195). Ukratko, situacije u kojima se bilo tko u društvu nalazi uzrokovane su (prethodnim) djelovanjem drugih, a na ovo svatko drugačije reagira jer je na svakog izvršen drugačiji utjecaj s obzirom na specifičnost njegove situacije. Ovo znači kako će svatko imati drugačiji odgovor (u vidu djelovanja) na svaku situaciju (Archer, 1995:196-201), jer utjecaj na situacije za sobom nosi i različit način reakcije različitih agenta na istu situaciju to jest, svaki agent u vlastitom djelovanju vodi se, za sebe prikladnom, situacijskom logikom (*situational logic*) (Archer, 1995:216).¹³ „Drugim riječima, društveno djelovanje određuje koji će logički odnosi biti kulturalno istaknuti u društvu.“ (Archer, 1995:246).

3.1.2 DRUGA FAZA

Drugu fazu svakog ciklusa označava interakcija, a s obzirom na ciklus (morfogeneze ili morfostaza strukture, kulture ili agencije) može se zvati društvena, socio-kulturalna ili grupna interakcija. U ovoj fazi ljudi su u interakciji sa strukturalnim i kulturalnim uvjetovanjima te različitim društvenim distribucijama (resursa, životnih prilika, demografskih obilježja i sl.) koja određuju stratifikaciju primarnih i korporativnih agenata (onih koji mogu i koji ne mogu djelovati na strukturu) (Archer, 1995:255).

3.1.3 TREĆA FAZA

Posljednja faza u ciklusu je elaboracija, koja označava (također ovisno o ciklusu) ili reprodukciju strukturalnih i kulturalnih uvjeta u slučaju morfostaze ili pak morfogeneze – promjenu strukturalnih i kulturalnih uvjeta. Budući da se, po Archer, ciklusi strukture, kulture i agencije nalaze u međuodnosu, s obzirom na odnose između njih moguća su četiri osnovna (čista) tipa ishoda u vidu slaganja i neslaganja (konjunkcija i disjunkcija) ciklusa: konjunkcija strukturalne i kulturalne morfostaze, disjunkcija kulturalne morfostaze i strukturalne morfogeneze, disjunkcija kulturalne morfogeneze i strukturalne morfostaze te konjunkcija kulturalne i strukturalne morfogeneze. Valja međutim naglasiti kako se uobičajena elaboracija najčešće nalazi između ovih različitih tipova konjunkcije ili diskontinuiteta (Archer, 1995:308).

¹³ Postoje četiri tipa situacijskih logika koje su rezultati strukturalnog uvjetovanja strategijskog djelovanja: zaštita (nužnih komplementarnosti), kompromis (o nužnim neslaganjima), eliminacija (slučajnih neslaganja) te iskorištavanje (slučajnih slaganja).

Strukturalno uvjetovanje

T¹

Socijalna interakcija

T²

T³

Strukturalna elaboracija

T⁴

Slika 5. Morfogeneza strukture (preuzeto iz Archer, 1995:193, preveo autor)

Kulturalno uvjetovanje

T¹

Socio-kulturalna interakcija

T²

T³

Kulturalna elaboracija

T⁴

Slika 6. Morfogeneza kulture (preuzeto iz Archer, 1995:193, preveo autor)

Strukturalno uvjetovanje skupina

T¹

Interakcija skupina

T²

T³

Elaboracija skupina

T⁴

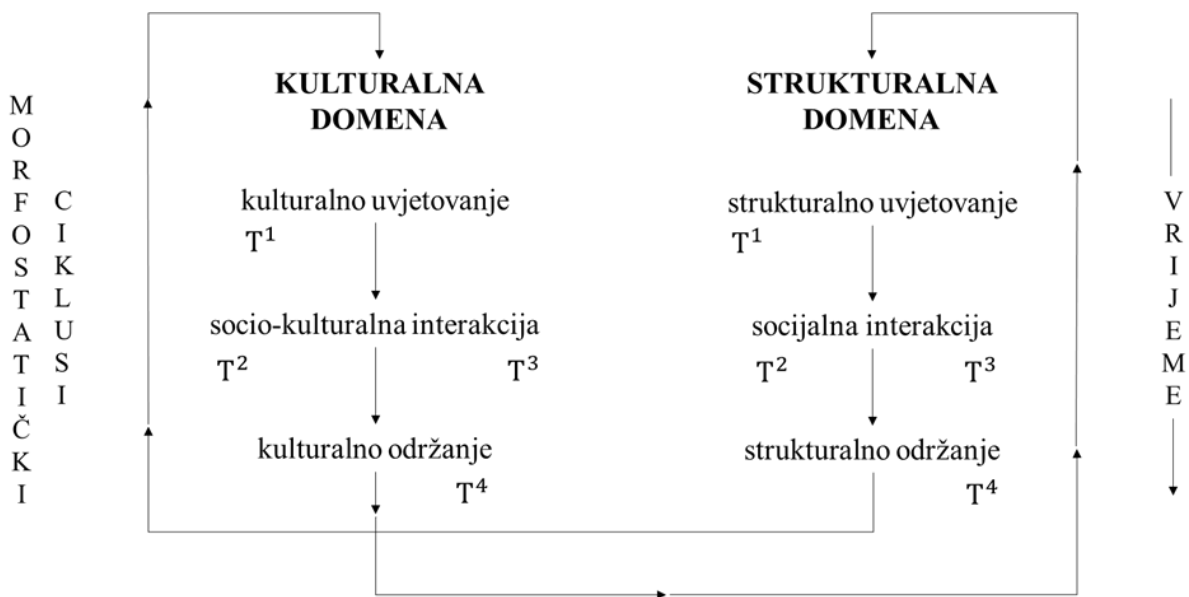
Slika 7. Morfogeneza agencije (preuzeto iz Archer, 1995:194, preveo autor)

Ono što ovi modeli prikazuju su u biti morfogenetički ciklusi koji prikazuju način na koji se uspostavljaju ili izranjaju struktura i kultura. Simboli T1, T2, T3 i T4 označavaju vremenski redosljed točaka od 1 do 4 što samo govori o redosljedu, ali ne i trajanju određenih točaka, a budući da se radi o ciklusima očito je da je ovo apstraktni prikaz jednog od niza ciklusa u vremenskom slijedu. U T1 prikazano je uvjetovanje – što znači da trenutna situacija (koja god i kada god u vremenskom kontinuumu) izvire iz prošlih. Od T2 do T3 događa se interakcija agenata jednih s drugima i sa strukturom. T4 predstavlja kraj ciklusa to jest, novi T1 (Archer, 1995:97, 83, 85, 176; 184, 194; Zeuner, 1999:80, 81). U ovoj točki zamjetna je, u slučaju morfogeneze, promjena strukture i agencije i ostalih varijabli uključenih u model. Razlog za ovo je što, bez obzira na to je li promjena došla od agenata koji su prisutni također u T4 i dalje, oni se nalaze u drugačijoj okolini – drugačije uvjetovanoj od prijašnje te stoga, bez obzira na to što mogu biti skupina istog naziva, posjeduju posve drugačije osobine i obilježja – emergentna obilježja. Ovaj se proces stoga naziva dvostrukom morfogenezom (*double morphogenesis*), budući da promjena zahvaća i agenciju koliko i strukturu (Archer, 1995:74, 247, 253, 255, Archer, 2015:137) u interakciji u kojoj agencija pokreće promjenu (*elaboration*) strukture i kulture (Archer, 2004[2000]:258). Iz prirode ovih modela proizlazi da su strukturalni elementi relativno trajni (*relatively enduring*) (Archer, 1995:177), budući da su u određenom periodu ili periodima prisutni u nekom obliku.

Sliku 8. Archer koristi kao prikaz uzajamnog međudjelovanja strukture i kulture u društvenom kontekstu, koje rezultira reprodukcijom. Ovaj mehanizam koristi za odmicanje od "mita kulturalne integracije"¹⁴. Prema njoj stoga, ova shema prikazuje međupovezanost reprodukcije kulture s jedne i reprodukciju strukture s druge strane. Na početku, akteri i agenti imaju pristup određenoj količini ideja vrlo srodnog sadržaja, što se zatim oblikuje u specifična shvaćanja društva kojima, u skupu, nema očite niti jake alternative u vidu ideja koje bi neki agenti mogli koristiti. Ovaj nedostatak alternative omogućuje relativno stabilan razvoj dostupnih ideja kroz neki vremenski raspon, usmjerenog u oblikovanje "uniformne populacije" što, pojačano nedostatkom organizirane opozicije na razini kulture i strukture, rezultira daljnjim učvršćivanjem tih ideja. Naposljetku, ovakva dinamika ima za učinak alokaciju resursa u onim skupinama koje prihvaćaju i oblikuju djelovanja, potpomognuta ovim idejama koje su dio

¹⁴ Ovim pojmom Archer se detaljnije bavi u knjizi *Culture and Agency* (1989), a prema njoj označava perspektivu koja kulturu vidi kao „zajednicu dijeljenih značenja“, što je za nju pogrešno jer „logička konzistentnost, to jest stupanj unutarnje kompatibilnosti između komponenata kulture (...)“ i „kazualni konsenzus, to jest stupanj društvene uniformnosti proizveden postavljanjem kulture (...) od jednog seta ljudi na drugi.“ ostaju neodređeni; (Archer, (1996)[1989]:4). Ili jednostavnije, prema ovakvom shvaćanju, kultura je gotovo savršena, homogena i koherentna cjelina – što je prema Archer očiti primjer redukcionizma (Archer, (1996)[1989]:2).

specifičnog kulturnog diskursa; a kulturalne i strukturalne elite reproduciraju ovakvo stanje te podupiru jedni druge, budući da im je takva raspodjela resursa u interesu (Archer, 1995:309-312).

Slika 8. Strukturalne i kulturalne konfiguracije koje reproduciraju morfostazu u društvu i agenciji (preuzeto iz Archer, 2004[2000]:271; preveo autor); interakcija kulturalnih i strukturalnih svojstava koje rezultiraju ciklusima

Za primjer koji bi mogao približiti ovaj grafički prikaz može poslužiti primjer vlastelina i svećenstva u srednjovjekovnoj Europi (primjer koji donekle pruža i sama Archer), a posebice, na primjer, pozivom pape Urbana II na križarski(e) pohod(e) na području današnjeg Izraela. Ideje koje su tada već egzistirale nekoliko stoljeća (sve od prelaska Jeruzalema u ruke nekršćana) i koje su kolajuću Europom konsolidirale vlast feudalaca uz uzajamnu potporu koje je pružalo svećenstvo – stalež koji ima rijetki pristup pisanoj riječi i znanju – bile su iskorištene u reprodukciji stanja koje je dokazano pozivom i polaskom u ratove; čiji su planovi i ishodi pogodovali objema elitama – crkvenoj i feudalnoj. Ovakvi uvjeti osigurali su svojevrsnu „petlju“ koja je vidljiva na slici 8., a koja omogućuje i rezultira uzajamnim održanjem kulturalnih i strukturalnih svojstava to jest, u ovom primjeru, održanje kulturne i političke moći svećenstva i Katoličke Crkve kroz njen poziv na vojno djelovanje u svrhu „oslobađanja“ Jeruzalema koje, zauzvrat, vlastelinima pruža ne samo vjersku dimenziju (potpuni oprost za svakoga koji ode), već i ekonomski i društveni prestiž. Ovaj prestiž, međutim, vrijedi samo ako se performira prihvaćanjem i promoviranjem Crkve.

Sljedeće tri slike prikazuju morfogenezu - promjenu u određenim svojstvima spram reprodukciji što je morfostaza. Slike 5., 6. i 7. zasebno prikazuju: morfogenezu strukture, morfogenezu kulture i morfogenezu agencije. Archer ističe kako su ova tri mehanizma

međupovezani te su u interakciji, dok u isto vrijeme posjeduju određenu autonomiju jedni od drugih; što znači da je moguće da nisu sva tri mehanizma istovjetni po ishodu (mogu biti morfogenetički ili morfostatički). Mjesto njihova sjecišta nalazi se u središnjem dijelu svakog od njih - interakciji, budući da interakcija ljudi jedina može služiti za njihovu međuigru (Archer, 1995:193).

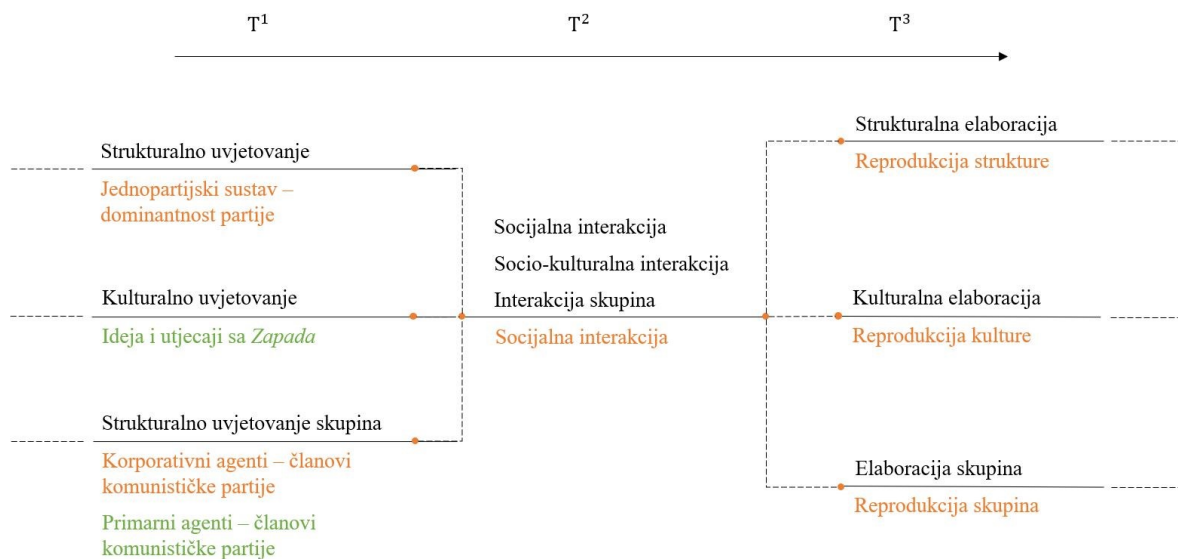
Ovi su mehanizmi suština Archerine teorije, jer su doslovna materijalizacija njene argumentacije, temelj metodološkog pristupa. Njihov prikaz autorica završava povratkom na temelj argumentacije, zatvarajući puni krug:

Na kraju svakako, ovisi o uvjetima koja svojstva zapravo postoje u svakoj T1 (iako ovo može biti objašnjeno istraživanjem prethodnih morfogenetičkih ciklusa) te što je točno razrađeno u strukturalnoj, kulturalnoj i agencijskoj promjeni u T4; zato što je društveni sustav otvoren, otvoren zato što je popunjen ljudima te iz tog razloga bez strogo određenog oblika zbog moći ljudi koja proizlazi iz nepredvidljive inovacije. (Archer, 1995:194).

Ovomu je razlog to što je moguće bilo koji mehanizam smjestiti prije ili nakon nekog od mehanizama te utvrditi do kakvih je promjena (ili reprodukcije) došlo tijekom određenog ciklusa, to jest, direktnije, koja su svojstva bila u T1 te koja u T4. Morfogenetički pristup se sastoji od analize analitičkih prošlosti emergencije te međuigre ovih triju ciklusa (Archer, 1995:194).

Već je rečeno kako Archer ovim mehanizmima želi objasniti reprodukciju i/ili promjenu u društvu, iz čega proizlazi njen specifičan fokus na strukturu, kulturu i agenciju te opis njihova međudjelovanja. Archer ih, međutim često ne ilustrira direktnim ili eksplicitnim primjerima ili pak ilustracijama vlastitog razumijevanja. Primjer koji bi mogao poslužiti shvaćanju međuigre ovih triju mehanizama je *Praško proljeće*. Ovi povijesni događaji mogu se (pojednostavljeno za potrebe ovog rada) opisati upotrebom ovih triju mehanizama na sljedeći način: morfostazom strukture, morfogenezom kulture i morfostazom agencije. Strukturalna emergentna svojstva u mehanizmu strukture dovode do stanja u kojem se pokušava regulirati interakcije primarnih i korporativnih agenata to jest, reproducirati postojeće stanje. Korporativni agenti članovi su komunističke partije te vladajuće strukture te djeluju u smjeru reprodukcije sustava (jer im to ide u korist – zadržati poziciju prednosti i beneficije vladajuće elite), dok su primarni agenti, pod utjecajem ideja koje izviru iz kulturalnih emergentnih svojstava (ideja nacionalizma, pravo naroda na samoodređenje, suvremena demokracija, liberalna ekonomija i ostale) te ulaze u interakciju s korporativnim agentima – dolazi do sukoba ideja u isprepletenosti vladajuće strukture i različitih grupa agenata s različitim idejama o vlasti, s ciljem promoviranja svojih

ideja to jest, s ciljem postanka korporativnim agentima. Archer tvrdi kako su ova tri mehanizma preklapljeni u interakciji, što bi u ovom primjeru značilo sukob agenata sa strane kulture i strukture te prevladavanje dotadašnjih korporativnih agenata (komunističke partije) – uslijed moći i organizacijskih kapaciteta koje posjeduju nad primarnim agentima – to jest, reprodukciju/morfostazu strukture. Ideje sadržane u kulturalnim emergentnim svojstvima ostaju, kao što i primarni agenti (barem do povoljnijeg trenutka) ostaju primarni.

Slika 9. Model objašnjenja Praškog proljeća upotrebom Archerinih modela morfogeneze i morfostaze strukture, kulture i agencije (Izvor: autor)

4. Noviji radovi i istraživanja: reflektivnost i relacionalnost

Uspostavivši realističku teoriju društva još 1979. godine u svom prvom djelu te razradivši 1995. godine koncepte i pojmove koje u tom dijelu upošljava, Archer je planirala u svakom sljedećem radu nadalje razraditi morfogenetički pristup i koncepte koje obuhvaća. Ovi napori rezultirat će razradom pojmova reflektivnosti (*reflexivity*) (Caetano, 2015:61) i relacionalnosti (*relationality*).

4.1 Reflektivnost

Reflektivnost prema Archer označava napor pojedinca usmjeren na usporedbu sebe s okolinom, što rezultira „formom subjekt-objekt-subjekt“ tj., usmjerenost na odnos sebe s okolinom, samo-uspoređivanje i refleksiju (Archer, 2010:2) – što isključuje razmišljanja i refleksije o „objektima koji nisu od društvenog interesa“ ili brige (Archer, 2007a:2). Autorica ovaj pojam identificira u istraživanjima u kojima intervjuira osobe o njihovim planovima i djelovanjima, iz kojih proizlazi tvrdnja:

„da naše vlastite snage dolaze putem unutarnjeg dijaloga te da je unutarnji razgovor (*internal conversation*) odgovoran za određenje naših briga, definicija naših projekata te naposljetku određenja naših djelovanja u društvu. Upravo agencijska refleksivnost aktivno posreduje između naših strukturalno oblikovanih okolnosti i onog što od njih činimo. Važno je biti oprezan međutim, jer ljudi ne mogu činiti što god žele od svojih okolnosti.“ (Archer, 2007a:16).

Unutarnji razgovor je stoga pokretač refleksivnosti (Archer, 2007a:63-64), jer sumira djelovanja i razmišljanja poput: „premišljanja (...), planiranja (...), zamišljanja (...), odlučivanja (...), uvježbavanja (...), proživljavanja (...), prioritiziranja (...), imaginarnih razgovora (...) te pojašnjavanja (...).“ (Archer, 2007a:91). Ovaj pojam direktno upućuje na atribut agenta kao (barem potencijalno) aktivnog, spram mnogih perspektiva koje ga mogu shvatiti kao pasivnog (Archer, 2010:12). Uzimajući pojam refleksivnosti u obzir te kombinirajući ga s analitičkim dualizmom, moguće je koristiti pojam strukture – biti svjestan utjecaja koje može imati na agente i aktore, a s druge strane ne promatrajući ih kao pasivne marionete strukturalnih utjecaja ili pak shvaćati refleksivnost kao „instrumentalnu racionalnost“ (Archer, 2010:12) te identificirati utjecaj refleksivnosti na društvenu akciju i ishode istih (Archer, 2007a:5). Akteri i agenti su stoga sudionici u društvu te se koriste refleksivnošću kako bi mogli odgovoriti na vanjske utjecaje (Archer, 2013a:8) – ona im omogućuje da „internaliziraju, upotrijebe i razrade kulturalne reprezentacije (vjerovanja, teorije, praktično znanje i dr.) oblikovano od svojih prethodnika“ (Archer, 2013b:160-161). S jedne strane, refleksivnost može biti element koji omogućuje morfostazu kroz trajno održanje – kontinuiteta – konteksta te vezu navika (*habits*) i refleksivnosti (Archer, 2010b:280-281). Međutim Archer od 1980-ih godina XX stoljeća identificira pojavu neprestane morfogeneze koja zahtijeva (gotovo neprestanu) refleksivnost – imperativ refleksivnosti (*the reflexive imperative*) (Archer, 2010b:277).

Archer također razlikuje četiri moda refleksivnosti: komunikativni refleksivi (*communicative reflexives*) – djelovanja u agentu koja putem misli i govora, interakcijom s drugima dolaze do oblikovanja društvenog djelovanja (Archer, 2010b:299), „autonomni refleksivi (*autonomous reflexives*) – unutarnji razgovori neovisni o mišljenjima drugih i meta-refleksivi (*meta-reflexives*) – kritika svojih unutarnjih misli koja ih zbunjuje i društveno ih dezorijentira te napukle refleksivnosti (*fractured reflexivity*) – refleksivnosti koja onima koji ju imaju ne dopušta bavljenje društvenim okolnostima“ (Caetano, 2015:62; Archer, 2016:157-158).

Razrađujući u detalje ovaj pojam Archer, očekivano, ponovno dolazi u sukob s idejama oblikovanima u prethodnim pokušajima opisivanja ljudskog djelovanja, Primjerice, ne slaže se

sa slaganjem „korelacija između pripadnosti skupini te obrascima djelovanja, kojima nužno nedostaje eksplanatorne snage.“ – pri čemu aludira na Bourdieuv pristup opisan u, na primjer, klasnim ukusima i habitusu – što je jedino moguće izbjeći „pronalaženjem prave ravnoteže između osobnih, strukturalnih i kulturalnih emergentnih svojstava“ (Archer, 2010b:286).

4.2 Relacionalnost

Nastavljajući se na razradu pojma agencije, obilježenu detaljnim razlaganjem vlastita razumijevanja pojma refleksivnosti, Archer se usmjerava na pobliže opisivanje društvenih odnosa. Upravo iz tog razloga ona se udružuje s talijanskim teoretičarem relacionalnosti – Pierpaolom Donatijem, što će rezultirati skicom njihova zajedničkog rada, izloženog 2015. godine u djelu: *The Relational Subject* (relacionalni subjekt).

Rad je prije svega naglašeno teorijske prirode, većinom usmjeren na razradu ovoga pojma gradeći na kritici raznih koncepcija relacionalnosti i ocjenom radova iz prošlosti relacionalne sociologije (*relational sociology*), što je Archerin već ustaljeni način pisanja i razlaganja. Njihovo razlaganje počiva na razradi sljedećih pojmova: relacionalna sociologija (*relational sociology*), društveni odnosi (*social relations*) te relacionalni subjekt (*relational subject*). Prvo, Donatijeva relacionalna sociologija označava „raskidanje s dosadašnjim velikim narativima te započinjanje ispočetka od vrlo bazičnog koncepta društvenih odnosa“ (Donati i Archer, 2015: 17). Drugo, autori ističu sljedeće: „društvo nije 'sadržano od' odnosa, društvo jesu 'odnosi“ (Donati i Archer, 2015: 25). Biti u odnosu po njima pak označava, pod jedan - udaljenost sadržanu u razdvajanju i prepoznavanju povezanosti dvaju entiteta, pod dva – povezanost postoji te sadržava vlastite kauzalne snage te pod tri – posjeduje vlastitu specifično određenu unutarnju strukturu i dinamiku (Donati i Archer, 2015: 18). Društveni odnos razumiju prije svega kao refleksivan – uvijek se odnosi na one koji su u njega uključeni te sadrži intencionalnost (volju za održavanjem i namjerom odnosa) onih koji su u njega uključeni. On također može biti ili običan događaj ili veza, što ovisi primarno o kontekstu (Donati i Archer, 2015: 28; 29-30). Opisani odnosi – relacije – nužno uključuju članove društva koji, svojom uključenošću u iste, bivaju relacionalnim subjektima.

Središnja točka shvaćanja pojma relacionalnosti je stoga pojam relacionalnog subjekta – „osobe uključene u izradu odnosa i osobe koju ti odnosi oblikuju.“ (Donati i Archer, 2015:54). Ovi odnosi označavaju svaki odnos bilo koje osobe s bilo čim izvanjskim onome „ja“ (*everything that is not-I*). Relacionalnost stoga izgrađuje relacionalnog subjekta, utoliko što „relacionalnost posjeduje vlastita svojstva i snage“ (Donati i Archer, 2015:34). Formalna definicija relacionalnih subjekata koju pružaju autori iste određuje kao: „individualni ili kolektivni

društveni subjekti jer su '*relacionalno uspostavljeni*', to jest, *utoliko što generiraju emergentna svojstva i snage kroz svoje društvene odnose*' (Donati i Archer, 2015: 31; kurziv u originalu). Do ove definicije dolaze kritikom dosadašnjih koncepcija pluralnog subjekta, prepoznajući kako istima nedostaju: „emergentnost relacionalnih zla i dobara, refleksivnost u provođenju skupnog djelovanja i morfogeneza – način na koji se odnosi započinju i razvijaju“ (Donati i Archer, 2015: 30).

5. Recepcija realističke teorije društva: primjene i kritike morfogenetičkog pristupa

5.1 Primjene

Apstraktnost opisanih modela, detaljna elaboracija filozofskog pristupa, uglavljenost teorijskih koncepata u tradiciji realizma, kritičkom i ontološkom realizmu, analitičkom dualizmu te fokus na društvenu reprodukciju i promjenu daju Archerinoj teoriji sociologijski i metodološki značaj; otvorenost i obilježje priručnika ili alatnice pojmova (*toolkit*) najistaknutija su obilježja. Značaj se međutim ogleda ne samo u radovima osnivača teorije, već u upotrebi i uspješnosti koje polučuju testiranja i operacionalizacije. Autori prednosti Archerina pristupa u vidu objašnjavanja odnosa strukture i agencije koriste u objašnjavanju djelovanja institucija u zdravstvu, obrazovanju te ostalima, shvaćajući ih kao sustave koji su umanjena verzija međuigre strukture i agencije (de Souza, 2013:142). S obzirom na ovo u sljedećem odjeljku kratko se prikazuju radovi koji u određenoj mjeri koriste ili tvrde da koriste Archerin pristup. Prije svega, najočekivanija je upotreba Archerina pristupa u istraživanjima kulture, budući da se sama u svojim radovima usmjeravala na korištenje ovoga pojma (vidi: str. 12-13). Autor koristeći morfogenetički pristup naglašava prednost ovoga pristupa s obzirom na činjenicu da promatra kulturu na način istovjetan proučavanju strukture (Willmott, 2000) – u vidu predviđanja kulturalne stabilnosti ili promjene. Ukratko, autor opisujući različite Archerine argumente preuzima njena shvaćanja međuodnosa kulture i agencije te kulture kao Popperovog „Svijeta tri“¹⁵.

Archerina teorija nerijetko se koristi na području ekonomije. Koristeći Archerin fokus na reprodukciju i promjenu, istraživači često koriste prirodu njene sociologijske teorije sadržane u otvorenosti za širok spektar pojmova i varijabli koje se mogu iskoristiti za izradu modela. Iz ovog razloga strukturama na institucionalnoj ili sistemskoj razini pristupa se sa stajališta morfogenetičkog/morfostatičkog pristupa. U složenoj strukturi usluga ekosistema, fokus se

¹⁵ Koncept koji, prema Archer, Popper opisuje kao „svijet ideja“ ili „sadržaja knjižnica“ – ili direktnije, ukupnost svog znanja i ideja u kulturnom sustavu (Archer, 1989; Archer, 1995).

stavlja na reprodukciju i promjenu sustava, a zadatak je omogućiti predviđanje konstrukcijom teorije koja će isto moći objasniti (Simmonds, Gazley i Daellenbach, 2018). S obzirom na količinu usmjerenja koje ekonomija kao disciplina posjeduje, proučavanje marketinga također dolazi u potrebu za pružanjem teorijskog okvira koji će na adekvatan način moći promatrati sve varijable uključene u međuigru na ovom području. Archerin morfogenetički pristup ovdje se koristi za promatranje posljedica koje ograničenja mogu imati na „aktere i njihov odnos s mrežama, strukturama i institucijama u marketinškim sustavima” (Renton i Simmonds, 2019:385). Dodatno, kritički realizam uzima se kao alat za objašnjavanje različitih ishoda koji se svakodnevno zbivaju uslijed neprestanog odnosa agencije i strukture, a poseban primjer ovakvog istraživanja usmjeren je na objašnjavanje razloga uslijed kojih dolazi do različitih ishoda za različite aktere u poduzetništvu (*venturing*) (Galloway, Kapasi i Wimalasena, 2019). Koristeći Archerino razumijevanje pojma refleksivnosti, autori oblikuju perspektivu kojom objašnjavaju zašto dva aktera s refleksivno istovjetnim („obrazovna, društvena i habitualna pozadina“ (Galloway, Kapasi i Wimalasena, 2019:637)) porivima ka poduzetništvu završavaju s različitim ishodima. Razumijevajući razlike koje proizlaze iz „konteksta i agencije te refleksivnih interakcija“, autori su u mogućnosti razumjeti različite ishode – što im postaje temelj za oblikovanje teorije poduzetništva (Galloway, Kapasi i Wimalasena, 2019:637). Drugi istraživači također se koriste morfogenetičkim pristupom u svrhu proučavanja korporativne agencije te njenog utjecaja na odnos između ekonomskih partnera (Galazka i Prosser, 2020). Nekoliko primjera korištenja Archerina pristupa vidljivo je i na području zdravstva. Prvi primjer je sadržan u negiranju i kritiziranju pristupa određenih istraživača na upotrebu Giddensove teorije strukturacije u sociološkim istraživanjima zdravstvene njege (*nursing*); konkretno, istraživanja Hardcastlea, Usher i Holmes iz 2005. godine, zamjerajući korištenje strukturacije koja za autora kritike nema namjenu uslijed nedostataka koje Archer ističe u svojim kritikama Giddensu (Lipscomb, 2006), čineći ovo kritikom ne toliko same teorije istraživanja znanstvene njege već same upotrebe teorije strukturacije uopće. Drugi rad koristi realističku metodologiju za građenje programske teorije u svrhu istraživanja zdravstvene usluge za spolno zdravlje mladih (*youth sexual health services*) (Shearn i sur., 2017). Ostala korištenja Archerina pristupa ne poklapaju se u području kao u prethodno navedenim primjerima. Primjerice, na području prava i filozofije politike zasebno, autori obaju istraživanja koriste se morfogenetičkim pristupom. Na području prava, Ianacci je usmjeren na objašnjavanje transformacije kaznenog pravosuđa u Engleskoj i Walesu; točnije, usmjeravanjem na vezu i suradnju tužilaštva i policije u novim uvjetima uzrokovanim novom legislativom i uključivanjem informacijskih tehnologija. U ovom naporu koristi morfogenetički pristup uz

Bhaskarov TMSA (Ianacci, 2014:294), oblikujući model spajanjem Archerina osnovnog mehanizma morfogeneze i Bhaskarovog transformacijskog modela društvenog djelovanja, autor želi objasniti promjenu (morfogenezu) do koje je došlo međuigrom legislativnih i informacijsko-tehnoloških artefakata (dostignuća). Međuigra se odvija na tri razine: strukturalnu elaboraciju na najvišoj (makro) razini uzrokuju ljudska interakcija (mezo razina) i tehnološka interakcija (mikro razina) to jest, postepeno uvođenje informacijske tehnologije u komunikaciji, čiju upotrebu pozitivno sankcionira struktura koja donošenjem novih propisa omogućava daljnji razvoj u smjeru pristupačnije komunikacije (Ianacci, 2014:306). Novo stanje za rezultat donosi ubrzaniju i kvalitetniju komunikaciju tužitelja i policije. Na području filozofije politike, autor se koristi Archerinim argumentima u kritiziranju teorija stapanja dihotomije agencije i strukture u evaluaciji te davanju prednosti u sociološkom utemeljenju argumenata o distributivnoj pravdi (*distributive justice*) s obzirom na navedeno (Morrison, 2021).

Sljedeću grupu istraživanja čine autori usmjereni na metodološki pristup istraživanjima; slično kao i do sada navedenima, ali bez posebnog područja ili discipline, već s fokusom u cijelosti usmjerenim na metodologiju. Primjeri su sadržani s jedne strane u realističkom evaluiranju teorija sa shemom kontekst + mehanizam = ishod (CMO) (Hawkins, 2016) uz minimalno korištenje Archerinih saznanja te s druge strane u proučavanju strukture i agencije s fokusom na strategije kao prakse – pružanjem razrađenog teorijskog okvira te „kombinirajući Archerinu stratificiranu ontologiju strukture, kulture i agencije s njenim kasnijim radom na refleksivnosti” (Herepath, 2014:857).

Nasuprot navedenima, autori koriste Archerin pristup za ponovno oživljavanje ili pružanje novije perspektive s ciljem poticanja istraživanja na razradu već ustaljenih pristupa koji su doživjeli stagnaciju. Primjerice, marksističke koncepcije strukture, utemeljene u bazi i superstrukturi očituju se u nedostatku naglašavanja agencije. Autori stoga predlažu korištenje stratificiranog shvaćanja pojma društvenog, sadržanog u različitim „strukturama, mehanizmima i praksama” (Joseph i Kennedy, 2000:508); s ciljem naglašavanja složenosti društva u svrhu izrade preciznije teorije s marksističkim utemeljenjem. Archerinu se teoriju u pokušaju revitalizacije teorijskih programa koristi i za dvosmjernu revitalizaciju sadržanu u uparivanju prednosti s ciljem adresiranja nedostataka, kako u feminističkim teorijama, tako i u Archerinom morfogenetičkom pristupu (Sweet, 2018).

5.2 Kritike teorijskog pristupa Margaret Archer

Kritike Archerina pristupa također su usmjerene na njene filozofske postavke koje koristi kao temelj za izvođenje svih koncepata i mehanizama. Za razliku od primjena koje su, barem dijelom, interdisciplinarne tj., koriste postulate morfogenetičkog pristupa kao teorijski alat u drugim disciplinama, kritike dolaze od strane teoretičara iz drugih socioloških perspektiva. Kritike valja stoga promatrati kao primjedbe iz praktičnog ili drugačijeg teorijskog stajališta.

Primarno, bez obzira na Archerine napore uložene u argumentiranje različitosti između njene realističke teorije društva te Giddensove teorije strukturacije – konkretno, razlike koje se očituju u pojmovima elizionizma, centralnog stapanja strukture i agencije te razlike između dualizma i dualiteta – autori ovih kritika ne priznaju postojanje ovih razlika u smislu ishoda koji postiže ijedno od dvaju usmjerenja. Archer se stoga zamjera usmjerenje s relativno istim ishodom te „klizanje između tipova definicija ontologija po potrebi” (Cruickshank, 2004) – posebice što se tiče njene kritike Giddensova dualiteta spram kojeg se postavlja, a prema ovim kritičarima na istu se kritiziranu poziciju oslanja (Stones, 2001), a pritom se također naglašava i vrlo sličan vremenski razvoj usmjerenja na određene sociološke fenomene:

„Ironično, međutim, na isti način na koji je Archerin morfogenetički pristup 1980-ih nenamjerno slijedio Giddensovu teoriju strukturacije, tako je njen intelektualni razvoj od tog vremena nadalje prolazio putem sličnim Giddensovu. Ukratko, prešla je od strukturalne orijentacije u 1980-ima do zaokupljenosti refleksivnom agencijom pojedinaca u kasnim 1990-ima i ranim 2000-ima.“ (King, 2010:256).

Iz ovog razloga, autori pozivaju na kombinaciju ovih dvaju pristupa što bi prema njima bilo plodnije od njihova razdjeljenja (Stones, 2001, Caetano, 2011 i Caetano, 2014 prema Caetano, 2015:70-71).

Direktnije kritike Archerine filozofske podloge usmjerene su na njen postulat o dualizmu te pojmu strukture. S jedne strane, dualizam predstavlja problem jer, prema kritičarima, briše odnos međuovisnosti između agencije i strukture. Iz ovog razloga, autori ovakvih kritika brane poziciju centralnog stapanja (*central conflation*) (Piiroinen, 2014). S druge strane, strukturu kritičari smatraju nepostojećom, budući da je, jednom kada se uzmu u obzir perspektive individualizma „objektivan pojam strukture teško održiv” (King, 1999:200), budući da je struktura, prema ovim autorima, uvijek svodljiva na individualno djelovanje (King, 1999, Hay, 2002 prema Knio, 2018).

Budući da je Archer sama filozofski utemeljila većinu svojih koncepata te da izgradnja realističke teorije društva ovisi o nadogradnji postojećih filozofskih pristupa – kritičkog

realizma i sl. – prema autorima nekih kritika postoje određene filozofske postavke koje zahtijevaju nadopunu. Na ovom mjestu pojedini autori predlažu nadogradnju Archerina analitičkog dualizma Spinozinim pojmom imanentne kauzalnosti (Knio, 2018). Koristeći Spinozinu doktrinu paralelizma (*parallelism*), prema kojoj su ideja (*ideational*) i materija (*material*) u paralelnom odnosu: nisu svodljivi jedno na drugo, posjeduju neovisne kauzalne utjecaje, no između njih postoji bliska povezanost (Tønder, 2010 prema Knio, 2018), autor želi nadopuniti nedostatak Archerine perspektive koji prepoznaje u njenom naglašavanju utjecaja agenata na kulturu i strukturu, dok se zanemaruje istodoban kauzalni utjecaj strukture i kulture na djelovanja agenata, koje autor identificira u njihovoj reflektivnosti. Knio stoga predlaže upotrebu paralelizma u svrhu „detaljnije razvijenog i finijeg razumijevanja morfogeneze/morfostaze“ to jest, uzimanja u obzir „složenu interakciju emergentnih svojstava unutar, između i kroz [sve] razine [Archerinog stratificiranog modela] (Knio, 2018:412).

Još jedan primjer gdje Archerino udaljavanje od drugih socioloških teoretičara izaziva reakcije kritičara proizlazi iz njene kritike Bourdieua. Autori na ovo odgovaraju davanjem prednosti Bourdieuovom pristupu habitusa – doduše nakon dodavanja pojma reflektivnosti – nad Archerinim postulatima (Decoteau, 2016).

Nadalje, kritike su mahom usmjerene na Archerin koncept temporalnosti. Njeno shvaćanje vremena kao linearnog (Urry, 2001) tj., davanje vremenu kao dimenziji na važnosti samo za ispunjavanje uvjeta da vremenskoj točki T4 uvijek prethodi T1 te da ishodu uvijek prethode preduvjeti za neke autore nije dovoljno. Primjerice, ističe se nedovoljna količina rada posvećena konceptualizaciji vremena te stoga „teorija strukturacije i morfogenetički pristup ostaju na pretpostavci ontološkog dualizma cikličke i linearne temporalnosti.“ (Bates, 2006:144) te se njihovo shvaćanje reprodukcije i promjene svodi na cikličku ili linearnu temporalnost. Iz tog razloga, prema Batesu, nije jasno kako dolazi do izlaska iz cikličnosti morfostaze te prijelaza u linearnost morfogeneze. Ovo rezultira nepremostivim problemom koji onemogućuje upotrebu ovog teorijskog okvira. Isti autor stoga predlaže upotrebu cirkadijskog temporaliteta (*circadian time*). Ovaj koncept proizlazi iz biološke konceptualizacije vremena, gdje se vrijeme shvaća kao podijeljeno u ritmove (kao ritam izmjene godišnjih doba), što rezultira shvaćanjem vremena kao asimetričnog ponavljanja (*asymmetrical repetition*) (Bates, 2006:155):

„Najprikladnija slika prirodnog vremena je stoga: 'ona mnogih spirala u presijecanju gdje se linearni, nepovratni procesi savijaju nazad u same sebe u višestrukim povratnim ciklusima' (Adam, 1990:87 prema Bates, 2006:155).“ Ističe se također kritika specifično usmjerena na Archerinu seriju o društvenoj morfogenezi, konkretno na njen način pisanja koji izbjegava

davati predikcije, a istovremeno se služi morfogenetičkim pristupom koji je po svojoj prirodi pristup koji pruža predviđanja (Burke i Emmerich, 2015).

Suvremeniji radovi ističu Archerinu potrebu za adresiranjem agencije, u smislu da se traga za detaljnijim opisom agenata i alata koje koriste u formiranju vlastite akcije. Kritičari međutim, zamjeraju neslaganje pragmatizma koji prepoznaju u njenim radovima s ontološkim realizmom (Kivinen i Piironen, 2006), a tako i s nedostatkom naglašavanja postojanja komunikacije između samih agenata, kao još jednog važnog elementa agencije (Vandenberghe, 2005). Javlja se također potreba za izbjegavanjem Archerinog pristupa morfogenezi koji je uvjetovan kritičkim realizmom te zaobilaženjem i/ili nadomještanjem kritičkog realizma drugim pojmovima, primjerice animističkim momentom (Mubi Brighenti i Kärrholm, 2018). Ovi autori na proces morfogeneze te bilo koji razvojni proces gledaju kao koncept bez direktno odredivog rezultata te smatraju da se zapravo radi o promatranju formacije, a ne formiranoga. Drugim riječima, „Animistički moment je opis intenzivne (rastuće) situacije formacije (...). U tom smislu, animistički projekt nije morfogenetički proces u potrazi za mogućim stanjima ili za granicama ovih mogućih stanja (...).“ (Mubi Brighenti i Kärrholm, 2018:265). Usredotočenost na formaciju stoga označava svaku formu kao „nestabilni skup elemenata“ (Mubi Brighenti i Kärrholm, 2018:269). Dodatno, realistička teorija društva često se navodi kao primjer modela ko-determinizma koji svodi društvo na odnos strukture i agencije, a ista kritika predlaže relacionalni pristup kojim bi se moglo izbjeći ko-determinizam (Dépeltau, 2008) ili reprezentacijskim modelom u kojem teorija predstavlja gradivni materijal za empirijska istraživanja (Delanty, 2006), što se uzima kao negativna strana njenog pristupa te uzima kao razlog izbjegavanja primjene njene teorije; a na kraju i Archerinu shvaćanju pojma kulture, u kojem prepoznaju kontradikcije s obzirom na klasičnu sociologiju (Zeuner, 2001).

6. Rasprava

U vrijeme izdavanja Archerina prvog djela sociologija je počela doživljavati transformaciju koju pokreću još dva djela izdana iste 1979. godine. Iako sva tri djela pripadaju britanskoj sociološkoj tradiciji, Giddensova teorija strukturacije, Bhaskarov TMSA i Archerin pristup koji će kasnije dobiti naziv morfogenetički pristup, s perspektivom koju danas posjedujemo, usmjeriti će sociologiju jednim velikim dijelom u objašnjavanje problema strukture i agencije. Dodatno, individualni interesi Giddensa i Archer koje neki autori prepoznaju kao usporedne, obogatiti će ove pristupe te pridruženi Bourdieuu, Castellsu, Latouru i Eliasu (da se spomenu samo neki), ali i ostalim teoretičarima toga i sadašnjega

vremena činit će temelje suvremene sociološke i sociologijske teorije i usmjeriti buduća razmišljanja o metateoretiziranju (Sibeon, 2004).

Izgledno je kako su Archerini napori velikim dijelom usmjereni na teorije u sociologiji, s ciljem oblikovanja skupa alata i oblikovanja metodologije kojima istraživači mogu eksplanirati promjenu i reprodukciju u društvu. Njen način pisanja, kao i Giddensov, počiva na razradi teorijskih pristupa filozofa i prethodećih sociologa, za čim slijedi postavljanje spram istih te adresiranje problema koje ondje prepoznaju. Archer je primarno usmjerena na društvenu promjenu i reprodukciju (statiku), što je također slično klasičnim sociolozima. Međutim, korištenje strukture i agencije te njihovo shvaćanje kroz prizmu utemeljenog filozofskog okvira kritičkog realizma, čini Archerin pristup jedinstvenim.¹⁶ Nadalje, kombinacija širokog spektra koncepata poput emergencije, refleksivnosti, relacionalnosti zajedno s brojnim konceptima i shvaćanja društvenog jedinstvenog samo autorici, s usmjerenjem na oblikovanje modela, zagovaranje za drugačiju metodologiju dodatno čine njen pristup inovativnim te u svojoj prirodi sociologijskim; što mu pruža široku upotrebljivost unutar discipline kao i izvan discipline – u radovima interdisciplinarnog karaktera. Na kraju, autorica je stalnim naporima usmjerenima ka suradnji s drugim autorima i debatama s njima osigurala aktualnost vlastitog teorijskog okvira. Iz svega ovoga, izgledno je da je učinak – koji je morfogenetički pristup izazvao u sociologiji od svoje konstrukcije sve do danas – vrlo značajan.

Postavlja se pitanje, međutim, je li autorica postigla rješavanje problema strukture i agencije – na način da su upotrebljivi i da, u sklopu njenog teorijskog okvira, pružaju mogućnost eksplanacije društvenih fenomena i sl. Primjerice, ako pokušamo upotrijebiti Archerina shvaćanja u ishodovanju modela koji objašnjavaju specifičnu reprodukciju ili promjenu u određenom vremenskom odsječku, rezultat će biti sličan sljedećemu: prvo će se identificirati varijable – ubrojene pod generalne nazive u shemi uvjetovanja-interakcije-elaboracije (Archerina morfogenetička/morfostatička shema), a koje će služiti tomu da njihov međuodnos izaziva izranjanje (emergenciju) emergentnih svojstava – te će se zatim identificirati, u navedenom vremenskom odsječku, točan (precizno specifičan) pogled na temporalnost – najčešće linearan i/ili cikličan, identifikacija nenamjeranih posljedica i relativno trajnih svojstava društva te će se naposljetku u navedenu osnovnu shemu nadodati potrebni dodatci – bilo refleksivnost, relacionalnost i ina shvaćanja koja bi trebala pružiti

¹⁶ Primjerice, u metateorijskim radovima u kojima se naglašava perspektiva sagledavanja i nadilaženja dihotomija i ostalih nedoumica i rasprava, s ciljem oblikovanja metateorije koja bi mogla organizirati znanje u sociologiji na drugačiji način, Archerina epistemologija uzima se za jedan od primjera pozitivnog načina nadilaženja problema dihotomije strukture i agencije te razumijevanja povezanosti epistemologije, teorije i metodologije (Sibeon, 2004).

heurističku snagu modelu. S ovime naizgled nema problema – koraci su relativno jasni, no ovdje dolazimo do razumijevanja problema koje kritičari, osobito oni skloni mikrosociološkom pogledu, prepoznaju kod Archer. Naime, Archerinom pristupu može se zamjeriti što ovakve sheme zahtijevaju mnogo napora od onih koji ga pokušavaju razumjeti; u smislu potrebe za nadomještanjem nepoznanica koje su izazvane i skrivene u „velikim“ nazivima koje identificiramo pod shemom uvjetovanja-interakcije-elaboracije. Čak i u slučaju temeljito i precizno poredanih varijabli, dokazivanja njihovih povezanosti i međusobnih odnosa uvjetovanja i posljedičnosti, ostaje nepoznata svakodnevnica u kojoj kroz vrijeme (što je slučaj s emergentnim svojstvima ili relativno trajnim svojstvima društva) dolazi do promjene ili reprodukcije; poznati su tako samo uvjeti i okolnosti, bez obzira na dodavanje mogućnosti i pojmova koji mogu doprinijeti razumijevanju – „popunjavanju rupa“. Konkretno, nije jasna agencija – nije jasno što i kako agenti i/ili akteri čine; njima može biti atribuirano mnogo pojmova poput refleksivnosti i relacionalnosti, no dolazi se do problema koji se sastoji u nemogućnosti približavanja (usredotočenja) modela na agente – tko, što i kako konkretno čini ili ne čini, misli ili ne misli i slično. Unatoč Archerinu trudu na nadogradnji modela i teorijskog okvira, čini se kako je odbijanje njena pristupa trajno od strane sociologa koji se svrstavaju pod perspektive mikrosociologa – posebice Latoura ili čak Eliasa.¹⁷ Današnja sociologija je u svakom slučaju bogata pristupima, perspektivama i shvaćanjima društvenoga. Već (samo) navedeni autori koji su obilježili sociologiju kraja XX. i početka XXI. stoljeća, ali i ostali involvirani u problematike posebnih sociologija neprestano obogaćuju ne samo disciplinu već pomažu aktualizirati problematike suvremenog društva. Pišući iz perspektive studenta sociologije međutim, na ovom mjestu valja navesti kako student može shvatiti ili ostati u neshvaćanju ne samo širokog spektra pristupa u sociologiji, već ostati u inertnosti s obzirom na znanstveno i političko djelovanje – protivno samoj disciplini koja je u svojoj biti izravno usmjerena na razumijevanje društvenoga.

Prije svega, sami broj teorijskih pristupa je vrlo velik, čak i ako se izostavi posebne sociologije. Teorijski dio sociologije, inspiriran različitim pristupima brojnih filozofa temeljni je dio; iz njega se istraživači usmjeravaju na problem sam, to jest mogu li ga ili ne mogu prepoznati i odrediti, iz teorije određuje se metodološki pristup problemu. Ovime se već prije samog istraživanja dolazi do rezultata, budući da se brišu i dodaju varijable koje će se mjeriti i uzeti u

¹⁷ Cilj prethodne digresije svakako nije ocrniti ili odbaciti temeljit rad na sociološkoj i sociologijskoj teoriji niti bi isto bilo moguće. Digresija je služila, naprotiv, kao pokušaj identifikacije problema koji zahtijevaju nadogradnju. Smatra se stoga kako kombinacija pristupa može pružiti – s realističkom teorijom društva – bitno preciznija saznanja o promjeni i reprodukciji te oblikovati perspektive koje su (još više) uključive i upotrebljive u sociologiji.

obzir prilikom interpretacije rezultata istraživanja. Ovdje je problem što sama priprema istraživanja iziskuje neviđen napor, ukoliko se sami problem i zadatak žele ispuniti temeljito. Može se reći kako je rezultat manjka konsenzusa na teorijskoj razini u sociologiji – koji proizlazi iz bogatstva pristupa – uzrok svih ovih poteškoća, kao što je razlog svih pozitivnih strana koje proizlaze iz ovoga bogatstva: svestranost, širok spektar mogućnosti, prilagodljivost koju omogućuju od nemjerljive je koristi za sve istraživače; no sama znanstvena zajednica, opet uslijed nedostatka konsenzusa, može u najmanju ruku zbuniti istraživača ili stopirati razvoj novih sociologija ili važnije, spriječiti obnovu stari(ji)h.

Prethodno opisano dakako nije problem iz bliže prošlosti – on postoji od samog početka sociologije, a sudeći po trenutnom stanju, čini se da kani ovdje i ostati. Problem sociologije složeniji je stoga od onih problema koje opisuje Kuhn (Kuhn, 2013[1962]) – nema vladajućih paradigmi, već postoje mnoge, supostojeće teorijske paradigme koje su suprotstavljene u perspektivama, konceptima i pristupima društvenome. Treba također primijetiti kako je sociologija uvijek „profitirala” u svom bogatstvu svaki puta kada je njen član surađivao ili pokušao spojiti sociologiju s nekom drugom disciplinom¹⁸. Ovo je jasno vidljivo i na primjeru Archer koja, razdvajajući sociologiju od drugih znanosti kroz prepoznavanje složenosti i jedinstvenosti problema društvenoga obogaćuje sociologiju znanjem izvana, kao i iznutra suradnjom s drugim sociolozima, a dodatno i ulazeći s nekima u kritičke rasprave. Sociologija na kraju – kao kolaž različitih pristupa, emergencijsko svojstvo znanstvenih radova na problemu društvenoga – umjetničko je djelo znanstvenoga i političkoga značaja koje je u stalnoj, neprestanoj izradi. Izlazak iz okvira međutim zahtijeva uparivanje i suradnju s drugim disciplinama. Taj će korak bez sumnje otvoriti vrata razvoju sociologije i razumijevanju društvenoga.

7. Zaključak

Ovaj rad imao je za cilj proučiti i prikazati teorijski okvir britanske sociologinje Margaret Archer u njegovoj cijelosti. Rad je započeo smještanjem autorice i njezina prvog rada u vremenski kontekst, uz druga dva značajna autora britanske sociologije. Ova perspektiva omogućila je shvaćanje razloga koje autorica navodi za oblikovanje vlastitog teorijskog okvira. Također, kronološki je naveden razvoj njenog opusa te su navedena djela koja predstavljaju različita usmjerenja autorice kroz vrijeme. Prikaz autoričina teorijskog pristupa nakon ovoga,

¹⁸ Primjerice, sociologija urbanog razvijala se ne samo na naporima sociologa, već na naporima filozofa, geografa, prometnih stručnjaka, etnologa, antropologa i istraživača iz ostalih disciplina koji su proširili pristupe i perspektive u proučavanju fenomena urbanog.

započeo je navođenjem autoričinih filozofskih pozicija te kritika koje navodi spram istih, što je pridonijelo razumijevanju utemeljenja svih pojmova koje kasnije razrađuje, a koji su opisani u poglavlju poslije ovoga. U tom se poglavlju detaljno opisuje realistička društvena teorija – morfogenetički pristup, koristeći najviše autoričino istoimeno djelo iz 1995. godine. Primjene i kritike na autoričin pristup također su razmotrene – iz čega proizlazi da je autoričin pristup prikladan ne samo za korištenje u sociologiji već i u drugim disciplinama poput ekonomije, prava i zdravstva; disciplina usmjerenih na proučavanje institucija. Kritike međutim ukazuju na nedostatke u shvaćanju temporalnosti i pojma kulture, no najviše se zamjera usporednost s autorom od kojeg se autorica najviše razdvaja u vlastitim radovima – Anthonyja Giddensa, a za čije razdvajanje kritičari ne vide ni potrebu niti po njima valjan razlog. Na kraju se raspravlja o trenutnom stanju sociologije s obzirom na učinak koji na suvremenu sociologiju vrši Archerin morfogenetički pristup.

Rad je izrađen s ciljem u pojašnjenja i približavanja ovog inovativnog i relevantnog pristupa u suvremenoj sociologiji. Razlog za ovo je temeljito razrađen pristup, utemeljenje u filozofiji i saznanjima prijašnjih sociologa te iznad svega u kombiniranju pristupa i shvaćanju društva kroz filozofiju kritičkog realizma. Svojim temeljitim opisom te prolaskom kroz svako djelo u kojem je Margaret Archer imala udjela, željelo se omogućiti istraživačima što preciznije i ispravnije korištenje morfogenetičkog pristupa.

Archer je autorica jedinstvena po kombiniranju shvaćanja koncepata na filozofskoj razini u detaljno strukturiran teorijski okvir, čija se korist i upotrebljivost ogleda kako u primjeni unutar same sociologije tako i u interdisciplinarnoj primjeni. Bez obzira na uvijek prisutne kritike, Archer ih je nekim dijelom adresirala te radila na poboljšanju svoga pristupa, no nije uspjela svoj pristup (kao niti itko do sada) učiniti jedinim pravim pristupom u sociologiji. Bez obzira na sve ovo, promatrajući njen okvir, moguće je zaključiti kako je autorica uspjela u svom naumu pružanja širokog spektra alata za shvaćanje društvenoga, temeljitom pripremljenošću na filozofskoj razini, shvaćanju temporalnosti, promjene i reprodukcije, razumijevanja strukture i agencije, uključivanjem mogućnosti pojedinaca u vidu promatranja njihovih odnosa – relacionalnosti te samog načina na koji se pojedinac ponaša društveno – reflektivnosti; čime je postigla ne samo svoje zadane ciljeve, već i stalnom upotrebom svoga pristupa omogućila shvaćanje svoga pristupa svima koji se žele morfogenetičkim pristupom služiti u istraživanjima – u kojoj god disciplini. Problemi međutim koji nisu adresirani su složenost shvaćanja temporalnosti i kulture, odlučnost pristaša mikrosocioloških pristupa u odbijanju Archerina ontološkog shvaćanja strukture te njenog odnosa s agencijom; problemi kojima se ne naziru rješenja.

Literatura

- Afrić, V. (1989) *Struktura sociološke teorije*. Zagreb: Naprijed.
- Archer, M. S. (2017a) Introduction: Has a Morphogenic Society Arrived? U: Archer, M. S. (ur.), *Morphogenesis and Human Flourishing*. Springer. doi:10.1007/978-3-319-49469-2
- Archer, M. S. (2017b) Does Intensive Morphogenesis Foster Human Capacities or Liabilities?. U: Archer, M. S. (ur.), *Morphogenesis and Human Flourishing*. Springer. doi:10.1007/978-3-319-49469-2
- Archer, M. S. (ur.) (2016) *Morphogenesis and the Crisis of Normativity*. Springer. doi:10.1007/978-3-319-28439-2
- Archer, M. S. (2015) How Agency Is Transformed in the Course of Social Transformation: Don't Forget the Double Morphogenesis. U: Archer, M. S. (ur.), *Generative Mechanisms Transforming the Social Order*. Springer. doi:10.1007/978-3-319-13773-5
- Archer, M. S. (ur.) (2014) *Late Modernity: Trajectories towards Morphogenic Society*. Springer. doi:10.1007/978-3-319-03266-5
- Archer, M. S. (2013a) Social Morphogenesis and the Prospects of Morphogenic Society. U: Archer, M. S. (ur.), *Social Morphogenesis*. Springer. doi:10.1007/978-94-007-6128-5
- Archer, M. S. (2013b) Morphogenic Society: Self-Government and Self-Organization as Misleading Metaphors. U: Archer, M. S. (ur.), *Social Morphogenesis*. Springer. doi:10.1007/978-94-007-6128-5
- Archer, M. S. i Elder-Vass, D. (2012) Cultural System or norm circles? An exchange. *European Journal of Social Theory*, 15(1):93-115. doi: 10.1177/1368431011423592
- Archer, M. S. (2011a) Morphogenesis: Realism's explanatory framework, U: Maccarini, A. M., Morandi, E. i R. Prandini (ur.), *Sociological Realism*, London i New York, Routledge.
- Archer, M. S. (2011b) *The Reflexive Imperative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Archer, M. S. (2010a) Morphogenesis versus structuration: on combining structure and action. *The British Journal of sociology*, 61:225-252. doi: 10.1111/j.1468-4446.2009.01245.x
- Archer, M. S. (2010b) Routine, Reflexivity, and Realism. *Sociological Theory*, 28(3): 272–303. doi:10.1111/j.1467-9558.2010.01375.x
- Archer, M. S. (2010) Introduction: The reflexive re- turn. U: Archer, M. S. (ur.), *Conversations about Reflexivity*. Routledge.
- Archer, M. S. (2007a) *Making our Way through the World: Human Reflexivity and Social Mobility*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511618932

- Archer, M. S. (2007b) The ontological status of subjectivity. U: Lawson, C., Latsis, J. i Martins N. (ur.) *Contributions to Social Ontology*. London: Routledge.
- Archer, M. S. (2005) *Structure, culture and agency*. U: Jacobs, M. D. i Hanrahan, N. W. (ur.) The Blackwell Companion to the Sociology of Culture. Oxford: Blackwell.
- Archer, M. S., Collier, A. i Porpora, D. V. (2004) Introduction. U: Archer, M. S., Bhaskar, R., Collier, A., Hostettler, N., Lawson, T. i Norrie, A. (ur.), *Transcendence: Critical realism and God*. London: Routledge.
- Archer, M. S. (2004)[2000] *Being Human: The Problem of Agency*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511488733
- Archer, M. S. (2000a) For Structure: Its Reality, Properties and Powers: A Reply to Anthony King. *The Sociological Review*, 48(3):464–472. doi:10.1111/1467-954X.00226
- Archer, M. S. (2000b) Homo economicus, Homo sociologicus and Homo sentiens. U: Archer, M. S. i Tritter, J.Q. (ur.) *Rational Choice Theory: Resisting Colonisation* (prvo izdanje). Routledge. doi:10.4324/9780203133897
- Archer, M. S. (1998) Introduction. Realism in the social sciences. U: Archer, M. S., Bhaskar, R., Collier, A., Lawson, T. i Norrie, A. (ur.), *Critical Realism: Essential Readings*. London: Routledge.
- Archer, M. S. (1998b) Realism and Morphogenesis. U: Archer, M. S., Bhaskar, R., Collier, A., Lawson, T. i Norrie, A. (ur.), *Critical Realism: Essential Readings*. London: Routledge.
- Archer, M. S. (1996) Social integration and system integration Developing the distinction. *Sociology*, 30(4):679-699.
- Archer, M. S. (1995) *Realist Social Theory: the Morphogenetic Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Archer, M. S. (1996)[1989] *Culture and Agency: The Place of Culture in Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Archer, M. S. (2013)[1979] *Social Origins of Educational Systems*. Routledge.
- Bates, S. R. (2006) Making Time for Change: On Temporal Conceptualizations within (Critical Realist) Approaches to the Relationship between Structure and Agency. *Sociology*, 40(1):143–161. doi:10.1177/0038038506058430
- Bhaskar, R. (2008)[1975] *A Realist Theory of Science*. Routledge.
- Bhaskar, R. (1998) General Introduction. U: Archer, M. S., Bhaskar, R., Collier, A., Lawson, T. i Norrie, A. (ur.), *Critical Realism: Essential Readings*. London: Routledge.
- Buckley, W. (1968) Society as a Complex Adaptive System. U: Buckley, W. (ur.) *Modern Systems Research for the Behavioral Scientist*. Chicago: Aldine Publishing Company.

- Burke, C. T. i Emmerich, N. (2015) Book Review: The Morphogenic Paradigm: Essay Review of “Late Modernity: Trajectories towards Morphogenic Society” (2014) and “Social Morphogenesis” (2013). *Sociological Research Online*, 20(3):231–232. doi:10.1177/136078041502000303
- Caetano, A. (2015) Defining personal reflexivity: A critical reading of Archer’s approach. *European Journal of Social Theory*, 18(1):60–75. doi:10.1177/1368431014549684
- Cruickshank, J. (2004) A Tale of Two Ontologies: An Immanent Critique of Critical Realism. *The Sociological Review*, 52(4):567–585. doi:10.1111/j.1467-954X.2004.00496.x
- de Souza, D. E. (2013) Elaborating the Context-Mechanism-Outcome configuration (CMOc) in realist evaluation: A critical realist perspective. *Evaluation*, 19(2):141–154. doi:10.1177/1356389013485194
- Decoteau, C. L. (2016) The reflexive habitus: Critical realist and Bourdieusian social action. *European Journal of Social Theory*, 19(3):303–321. doi:10.1177/1368431015590700
- Delanty, G. (2006) Introduction: social theory in Europe today. U: Delanty, G. (ur.) *Handbook of Contemporary European Social Theory*. London and New York: Routledge.
- Dépelteau, F. (2008) Relational Thinking: A Critique of Co-Deterministic Theories of Structure and Agency. *Sociological Theory*, 26(1):51–73. doi:10.1111/j.1467-9558.2008.00318.x
- Donati, P. i Archer, M. S. (2015) *The Relational Subject*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781316226780
- Galazka, A. M. i Prosser, T. (2020) Social partners’ bargaining strategies in Germany and Spain after the introduction of the Euro: A morphogenetic perspective on corporate agency. *European Journal of Industrial Relations*. doi:10.1177/0959680120970755
- Galloway, L., Kapasi, I. i Wimalasena, L. (2019) A theory of venturing: A critical realist explanation of why my father is not like Richard Branson. *International Small Business Journal*, 37(6):626–641. doi:10.1177/0266242619837838
- Giddens, A. (1979) *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Hardcastle, M. A., Usher, K. J. i Holmes, C. A. (2005) An overview of structuration theory and its usefulness for nursing research. *Nursing philosophy: an international journal for healthcare professionals*, 6(4):223–234. doi:10.1111/j.1466-769X.2005.00230.x
- Hawkins, A. J. (2016) Realist evaluation and randomised controlled trials for testing program theory in complex social systems. *Evaluation*, 22(3):270–285. doi:10.1177/1356389016652744

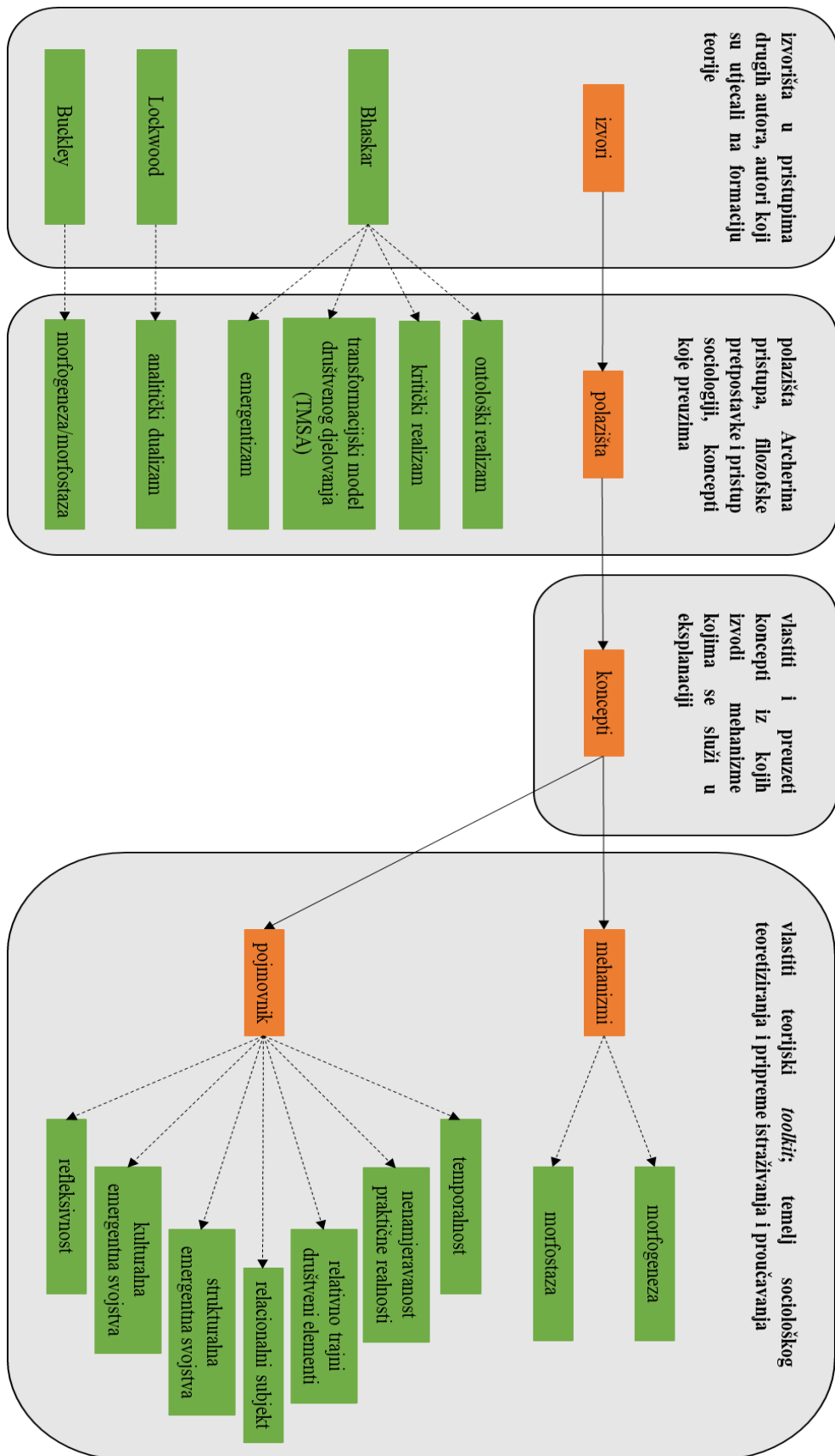
- Herepath, A. (2014) In the Loop: A Realist Approach to Structure and Agency in the Practice of Strategy. *Organization Studies*, 35(6):857–879. doi:10.1177/0170840613509918
- Ivanković, B. (2016) *Teorija strukturacije Anthonyja Giddensa: pregled kritika i aplikacija*. Diplomski rad.
- Joseph, J. i Kennedy, S. (2000) The Structure of the Social. *Philosophy of the Social Sciences*, 30(4):508–527. doi:10.1177/004839310003000402
- King, A. (2010) The odd couple: Margaret Archer, Anthony Giddens and British social theory. *The British Journal of Sociology*, 61:253-260. doi:10.1111/j.1468-4446.2009.01288.x
- King, A. (1999) Against Structure: A Critique of Morphogenetic Social Theory. *The Sociological Review*, 47(2):199–227. doi:10.1111/1467-954X.00170
- Kivinen, O. i Piironen, T. (2006) On the Limits of a Realist Conception of Knowledge: A Pragmatist Critique of Archerian Realism. *The Sociological Review*, 54(2):224–241. doi:10.1111/j.1467-954X.2006.00611.x
- Knio, K. (2018) The morphogenetic approach and immanent causality: A spinozian perspective. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 48:398– 415. doi:10.1111/jtsb.12181
- Kuhn, T. (2013)[1962] *Struktura znanstvenih revolucija*. Zagreb: Jesenski&Turk.
- Iannacci, F. (2014) Routines, Artefacts and Technological Change: Investigating the Transformation of Criminal Justice in England and Wales. *Journal of Information Technology*, 29(4):294–311. doi:10.1057/jit.2014.10
- Lipscomb, M. (2006) Rebutting the suggestion that Anthony Giddens's Structuration Theory offers a useful framework for sociological nursing research: a critique based upon Margaret Archer's Realist Social Theory. *Nursing philosophy: an international journal for healthcare professionals*, 7(3):175–180. doi:10.1111/j.1466-769X.2006.00261.x
- Miloslavić, N. (2020) *Koncepcije društva u sociologiji – od atomizma do holizma*. Diplomski rad.
- Morrison, A. (2021) The Foundations of Distributive Justice: A Morphogenetic Analysis of Gomberg and Fraser. *Sociology*, 55(2):227–242. doi:10.1177/0038038520947305
- Mubi Brighenti, A. i Kärrholm, M. (2018) Morphogenesis and animistic moments: On social formation and territorial production. *Social Science Information*, 57(2):249–272. doi:10.1177/0539018418763560
- Pavić, L. (2020) *O mikrosociološkim temeljima makrosociologije*. Diplomski rad.
- Piironen, T. (2014) For “Central Conflation”: A Critique of Archerian Dualism. *Sociological Theory*, 32(2):79–99. doi:10.1177/0735275114537632

- Porter, S. (2015) The uncritical realism of realist evaluation. *Evaluation*, 21(1):65-82. doi:10.1177/1356389014566134
- Renton, M. i Simmonds, H. (2019) Effectuation and Morphogenesis in the New Zealand Fairtrade Marketing System. *Journal of Macromarketing*, 39(4):385–399. doi:10.1177/0276146719882748
- Sawyer, K. (2005) *Social Emergence: Societies As Complex Systems*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511734892
- Shearn, K., Allmark, P., Piercy, H. i Hirst, J. (2017) Building Realist Program Theory for Large Complex and Messy Interventions. *International Journal of Qualitative Methods*, 16:1-11. doi:10.1177/1609406917741796
- Sibeon, R. (2004) *Rethinking Social Theory*. SAGE.
- Simmonds, H., Gazley, A. i Daellenbach, K. (2018) Theorising Change and Stability in Service Ecosystems: A Morphogenetic Approach. *The Service Industries Journal*, 38(3–4):250-63. doi:10.1080/02642069.2017.1389908
- Stones, R. (2001) Refusing the Realism—Structuration Divide. *European Journal of Social Theory*, 4(2):177–197. doi:10.1177/13684310122225064
- Sweet, P. L. (2018) The Feminist Question in Realism. *Sociological Theory*, 36(3):221–243. doi:10.1177/0735275118794990
- Urry, J. (2001) *Sociology beyond Societies: Mobilities for the twenty-first century*. London and New York: Routledge.
- Vandenbergh, F. (2005) Book Review: The Archers: A Tale of Folk (Final Episode?). *European Journal of Social Theory*, 8(2):227–237. doi:10.1177/1368431005051765
- Willmott, R. (2000) The Place of Culture in Organization Theory: Introducing the Morphogenetic Approach. *Organization*, 7(1):95–128. doi:10.1177/135050840071006
- Zeuner, L. (2001) Theory of Culture: Margaret Archer versus Classical Sociology. *Cultural Dynamics*, 13(1):92–116. doi:10.1177/092137400101300105
- Zeuner, L. (1999) Review Essay: Margaret Archer on Structural and Cultural Morphogenesis. *Acta Sociologica*, 42(1):79–86. doi:10.1177/000169939904200106
- Žažar, K. (2016) Konstrukt emergencije – epistemološki, teorijski i metodološki izazovi te praktične implikacije ispitivanja idejnog čvorišta raznorodnih socioloških perspektiva. *Polemos*, 19(37):51-76.

Popis referenci

Sveučilište u Warwicku, Margaret Archer

https://warwick.ac.uk/fac/soc/sociology/staff/archer/archerm/archerm_index/cv

Slika 10. Izvori, polazišta i koncepti realističke teorije društva Margaret Archer (Izvor: autor)

Sažetak

Povijest sociologije povijest je napora znanstvenika uloženi u opis i objašnjavanje društva te procesa koji ga opisuju i grade. Alati kojima se filozofi i sociolozi služe u ispunjavanju ovog zadatka su primarno teorije sastavljene od koncepata i pojmova koji se zatim sklapaju ili u modele ili u sljedove tvrdnji koje se provjeravaju na metodološki specifičan način. Ovaj rad opisuje napore Margaret Archer usmjerene u oblikovanje i razvoj teorije društva – realističke teorije društva i/ili morfogenetičkog/morfostatičkog pristupa. Opisujući početke Archerina opusa, njegov razvoj iz izvorišta koje vuče od triju autora, a ponajviše filozofa kritičkog realizma Bhaskara, Archer se smješta u vremenski kontekst koji je obilježen istovremenim razvojem teorije strukturacije Anthonyja Giddensa koja će obilježiti najveću raspravu o ontologiji strukture i agencije. Detaljan opis izvorišnih i Archerinih vlastitih koncepata, pojmova i mehanizama koje oblikuje, rad pruža preciznu sliku i jasan uvid u morfogenetički pristup i njegova filozofska polazišta, kao i primjene ovog pristupa te kritike na Archerin opus. Na kraju rada daje se kratka procjena i ocjena učinaka koji je Archerin opus izazvao u suvremenoj sociologiji.

Ključne riječi: realistička teorija društva, morfogenetički pristup, sociologijska teorija, suvremena sociologija, Margaret Archer

Abstract

The history of sociology is a history of the effort of scientists to describe and explain society along with the processes which construct it. The tools philosophers and sociologists use in this endeavour are primarily theories built from concepts and terms put together into models or series of assertions to be tested in a methodologically specific way. This paper describes the efforts of Margaret Archer directed to shape and develop a theory of society – realist social theory or morphogenetic/morphostatic approach. Describing the inception of the Archer's work, its growth from the sources of three authors, but mostly from the critical realist philosopher Roy Bhaskar, Archer is situated in a context marked by the simultaneous induction of Anthony Giddens' structuration theory which will designate the greatest debate about ontology of structure and agency. The detailed portrayal of the sourced and Archer's own concepts, terms and mechanisms put forth, the paper offers a precise image and a clear view into the morphogenetic approach and its philosophical standpoint, as well as the uses of this approach and the critiques directed towards the Archer's work. Finally, a short evaluation and an assessment of the impact Archer's work has had on contemporary sociology are given in the end of the paper.

Key words: realist social theory, the morphogenetic approach, social theory, contemporary sociology, Margaret Archer